

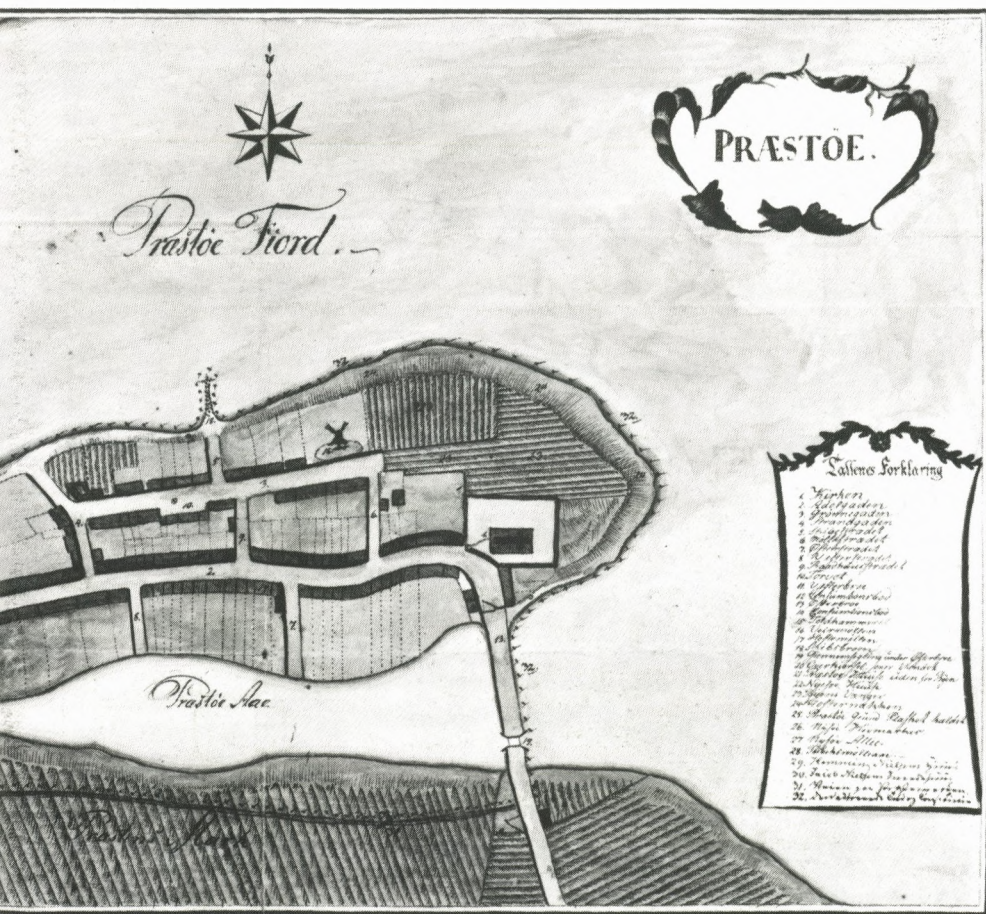
zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 3

1988

11 årg

Zise, også cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise. Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelseltold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf. "accisebod").

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.
Kontingentet er 48 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.
Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr pr årgang og tegnes sammesteds.
ZISE udsendes tre gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Tolddirektør C.A. Nielsen (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Toldkontrollør Gunnar Jakobsen (sekretær)
Kontorfuldmægtig Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Vicedirektør Kaj Elkrog
Toldassistent I Aage E. Hansen, Padborg
Departementschef Rene Mikkelsen

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes. Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forside: Se siderne 112-113

Om artikler og forfattere

Første bind af Dansk Toldhistorie har nu foreligget så længe, at reaktionerne begynder at melde sig - naturligvis positivt i form af flere bidrag til toldens og afgifternes historie. Et supplement leveres af den her afbildede seniorstipendiat, cand.mag. Bjørn Poulsen, f.1955, som især har beskæftiget sig med senmiddelalderlige emner, blandt andet i bogen: LAND-BY-MARKED. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig (Flensborg 1980).

Et lignende bidrag om toldere og toldindtægter i senmiddelalderen stammer fra Jens E. Olesen, som senest skrev om brænderinæringen i ZISE 1986/2. Redaktøren selv har fundet tiden inde til at præsentere det foreløbige resultat af opsporingen af en landsomfattende samling bykort fra 1822 og senere, hvis tilblivelse skyldes administrationen af sin tids store forbrugsafgift, konsumtionen.

Sluttelig vendes blikket specielt mod nord til Nibe og Aalborg, hvorfra Børge Untidt fortsætter rækken af erindringsbilleder. Et portræt af denne forfatter i, hvad der så træffende er blevet karakteriseret som »en dramatisk situation«, vil man kunne finde i ZISE 1984/2. I de Toldhistoriske Noter udnytter redaktionen som vanligt sit privilegium midt i det hele, at kunne få det sidste ord.

Tre toldere. Husumtolden 1480-1507

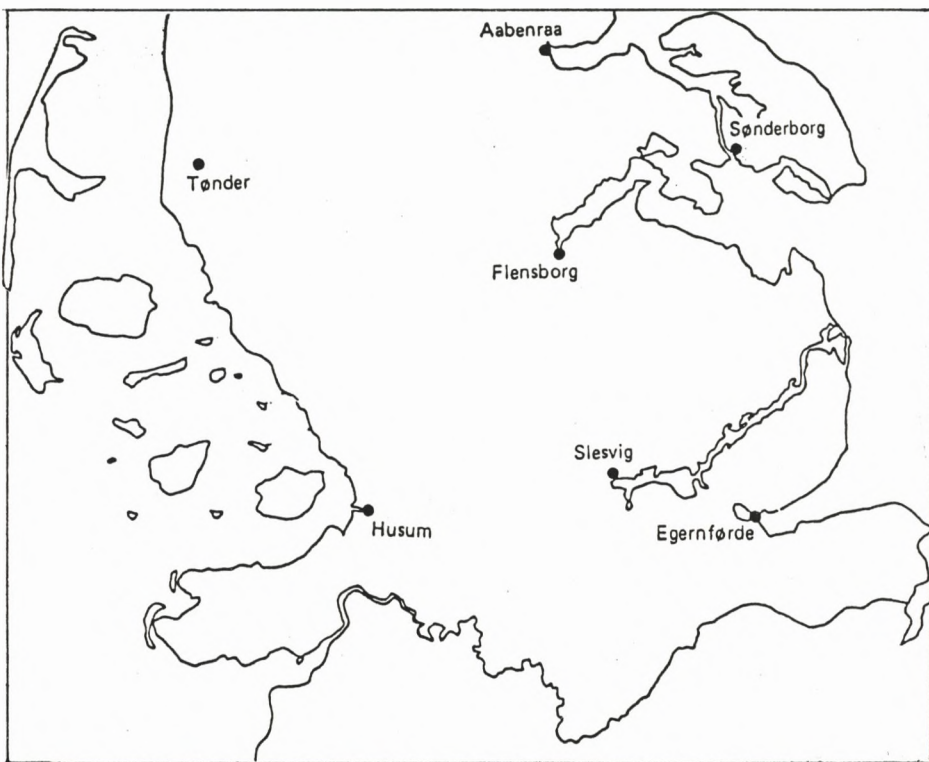
Af Bjørn Poulsen

1300-tallet var en katastrofetid for den jyske og nordfrisiske vestkyst. Hele kirkesogne og blomstrende handelsbebyggelser gik under i stormfloder. 1400-tallet blev en genopbygningens tid. Nord for Ejdersted havde stormfloderne skåret sig ind i det jyske fastland ved Husum å. Her voksede ud af en bondeby staden Husum.

Toldmæssigt må den sønderjyske og nordfrisiske vestkyst på disse kanter i middelalderen betegnes som et u-land. De nordfrisiske områder stod i et løst tilhørs-

forhold til de sønderjyske hertuger, og ingen embedsmand kontrollerede bøndernes handel. Den told, der skulle lægges på varer, måtte opkræves allerede i østkystens købstæder Flensborg og Slesvig, eller fremskudte poster for centralmagten som Tilen ved Ejderen og Svavsted ved Trenen.

I løbet af 1400-tallet indtog Husum imidlertid i stigende grad stillingen som det punkt på vestkysten, hvorfra landsherren kontrollerede de nordfrisiske og sønderjyske vestkystområder. Her afholdtes ting,

Husums placering i forhold til andre middelalderlige byer i det sydlige Sønderjylland.

her byggedes store mølleanlæg, hertil knyttes hele kystens økonomiske aktiviteter.

Husumborgerne udviklede i løbet af 1400-tallet en livlig søhandel på byerne langs Vesterhavet. Navnlig Nederlandenes stæder blev af vigtighed som aftagere af korn og kvægprodukter. I 1472 gjorde så Nordfrisland med Husum oprør mod kong Christian I, der jo fra 1460 var hertug af Sønderjylland og greve i Holsten. Oprøret knustes på få dage. Husums borgere gik kongen og hans hær i møde med de hellige sakramenter og bad om nåde. Kongen var mild og lod ikke byen afbrænde. Men flere borgere henrettedes, der faldt hårde pengestraffe, og byens privilegier blev inddraget.¹

Den første tolder

Det er i lyset af denne situation, at vi må se toldens indførelse i Husum. Byen stod skyldig, forsvarsløs og samtidig med en usvækket frodig handel: for den sønderjyske hertug et ideelt tidspunkt til at indføre nye afgifter.

I et brev af 31. maj 1480 får vi så resultatet. Her omtales »eynenigen tollen bynnen unseme bleke Husem korten ansettet unde opgelecht« (en ny told, for kort tid siden pålagt vor flække Husum). Brevet er udstedt af kong Christian I og hans kloge dronning Dorothea, den virkelige hersker i Slesvig og Holsten. De to gjorde vitterligt, at deres tro tjener og kammerknægt Evert Bouweling var udnævnt til tolder i flækken Husum, at han her skulle opkræve den nye told, og til gengæld herfor skulle nyde 50 mark lybsk af den årlige told.²

Til denne skrivelse føjedes samme dag endnu en. Det kongelige ægtepar bekendtgjorde i denne, at Bouweling fik et hus overdraget i Husum. Det lå syd for byens kirke og havde indtil oprøret 1472 tilhørt en Husumborger ved navn Skipper Boye. Som straf for Boyes deltagelse i oprøret var det blevet konfiskeret af kongen. Nu kunne

1400-tals tolder ved byporten. En fragtmænd betaler tolden med den ene hånd, i den anden holder han pungen, en "pengekat" (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung in Nürnberg).

huset passende tjene til bolig for kongens forlængede arm, tolderen.³

Evert Bouweling må have indtaget en solid plads i det driftige vestkystsamfund. 7. august 1480 lånte han Christian I 200 rhinske gylden. Dem måtte tolderen tage igen af førstkommende toldindtægt. Kongen sikrede sig ved samme lejlighed, at Bouweling ikke aflagde regnskab for Gottorps foged eller tolder. Han stod administrativt direkte under kongen eller dronningen.⁴

Bouwelings velstand udsprang næppe af tolderlønnen. Den skyldtes sikkert egen handel. Et regnskab oplyser, at han omkring 1481 leverede 7 tønder helgolandssild til dronning Dorotheas embedsmand.⁵ I Gottorptoldens regnskab fra 1491/92 læser

man, at mester Bouweling fortoldede 24 hopper.⁶ På dette tidspunkt var han dog formentlig allerede væk fra tolderhvervet og havde helliget sig sin købmandsvirksomhed. 1496 hører vi om mester Evert, den gamle (dvs. forhenværende) tolders hus.⁷ I årene 1503-10 importerede han klæde, linned og hamborgsk øl til sin hjemby og sendte sild sydover.⁸ 1514 var Bouweling afgået ved døden og havde givet 50 mark til den stedlige kirke mod, at der blev afholdt evige messer for hans saligheds skyld.⁹

Den anden tolder

Husums anden tolder, Melchior Kikebusch, møder vi første gang 1484/85. Han var da en driftig købmand, som drev store flokke af okser og heste sydover forbi Gottorps toldsted. Allerede i 1489 var han muligvis indsat som Husums tolder og afløser af Bouweling. Han leverede dette år sendinger af sild, bremisk øl og olie til hoffet i Gottorp.¹⁰ Formentlig skal hans udnævnelse til tolder dog snarere sættes til 1490. Da deltes Slesvig og Holsten mellem kong Hans og hertug Frederik (den senere kong Frederik I). Hertug Frederik fik som sin del bl.a. Gottorp amt med Husum by. Han kan have ønsket at befæste sin nyerhvervede magt med nye embedsmænd.

1490 fik Melchior Kikebuschs hustru og hendes tjenestepige udbetalt et beløb for udskænkning til hertug Frederik. 1494 ordnede Kikebusch selv hertugens regninger fra et ophold i Husum. Pengene blev utvivlsomt taget fra toldens indtægter.¹¹ 1495/96 havde Melchior, »tolderen i Husum«, finansielle transaktioner med hertugens embedsmænd. Han hjalp hertugen med stort og småt. 6. november 1496 skrev hertug Frederik eksempelvis til ham og beordrede ham til at skaffe en ame rhinskvind, som den hertugelige barber så skulle transportere til Gottorp slot.¹²

Tolderens bolig stod åben for hertugen. 15. juli 1499 var denne hos Kikebusch, og i april 1501 gentog besøget sig.¹³ Der har sandsynligvis været både hyggeligt og festligt; hertug Frederik nød at omgås Husumborgerne og fik flere uægte børn med storkøbmandenes døtre. Helt anderledes ubehagelig var situationen givetvis, da Husumtolderen under opmarschen til Ditmarskenfelttoget år 1500 fik indkvarteret 24 landsknægte. Kikebusch har trukket vejret lettet, da tropperne drog afsted igen – mod nederlaget ved Hemmingstedt.¹⁴

Det ser ud til, at Melchior Kikebusch forlod denne verden 1501 eller 1502. Sidste gang vi træffer ham benævnt »tolder« er 4. marts 1500, hvor han betalte hertugens udeståender hos en bronzestøber i Kampen. Først fra 1513 er der dog overleveret en kilde, der udtrykkelig omtaler Kikebusch som afdød.¹⁵

Den tredje tolder

Husums tredje tolder blev på samme måde som Kikebusch udvalgt blandt byens købmænd.

1495 træffer man i kilderne på Alerth Munt i Husum. Han vekslede dette år guldmonter for hertug Frederik, sendte Einbeck øl til Tønder slot, besøgte hertugelige indkøb af silke og lærred i Kiel.¹⁶ I tiden 1499-1502 var Munt hertugen behjælpelig med alle mulige ærinder. Han udstyrede fyrstens skibe, han drog til sommermarkedet i Ribe og købte fisk op til lenslottene – samtidig med at han ordnede lokale låneforretninger – han forsynede Gottorp slot med nye senge, og han købte korn op til de nordfrisiske øer.¹⁷

Munt fremstod altså som en velfortjent mand, da han omkring 1503 fik overdraget hvervet som tolder i Husum. Han skuffede heller ikke sin landsherre. I årene 1503-6 ser vi ham fortsat som en aktiv agent for hertugens interesser. Luksusvarer købtes

op, skibe udrustedes – nu ved hjælp af indtægterne fra tolden. Samtidig blev Munt øjensynligt et »navn« i Husum. Her købte han jord; byens borgere valgte ham til forstander for et gilde, og han borgede hyppigt for økonomiske transaktioner mellem indbyggerne.¹⁸ 28. december 1507 nævnes for sidste gang hans navn. Formentlig er han død dette år eller snart derefter.¹⁹

Toldopkrævningen

To kildetyper fortæller om Husumstolde-rens rent praktiske udførelse af deres embede.

De administrative *forordninger* er hurtigt overset. Der er nemlig kun en.

31. december 1487 udstedte kong Hans et brev, der fastslog, at borgerne i Husum var fritaget for at betale told af eget gods. Gods handlet i fællesskab med andre byers borgere blev udtrykkelig undtaget fra friheden. Det fremgik i øvrigt, at Husums borgere allerede under kong Christian I havde besiddet denne ret – der følgerig rækker helt tilbage til toldens indførsels-år.²⁰

Den anden type kilder er mere omfattende og givende. Det drejer sig om *toldregnskaber* fra Husum. De bevarede regnskaber er alle velskrevne, og man sporer, at tolderne har været erfarne købmænd, der kunne deres regnskabsføring. Fra Melchior Kikebusch's hånd foreligger to regnskaber dateret 1496 og 1497. Fra Alert Munt stammer toldregnskaber med årstallene 1504, 1505, 1506. Endnu et udateret Munt-regnskab kan med en vis sikkerhed sættes til 1503, da den i 1504 afdøde flensborgske lensmand Borchert Krummedige forekommer heri.²¹

Toldregnskaberne viser umiddelbart, at opkrævningen havde form af styktold på varer, helt i overensstemmelse med tidens praksis: for 1 hest gav man 2 skilling, for 1 ko det samme, 1 tønde sæbe eller husumøl kostede 1 skilling i told, 1 tønde salt og

1 stykke klæde betaltes med 4 penninge o.s.v.

Ser vi nærmere på regnskaberne afsløres imidlertid vigtige principielle forskelle mellem Kikebusch's og Munts toldopkrævning.

Kikebusch's regnskaber fra 1496 og 1497 sondrer mellem almindelig told og told af skibslaster. De opfører separat, hvad en række fremmede skippere havde overgivet til skipperne i Husums havn. Det ses, at de toldposter, som angik korn og kvægprodukter, så godt som udelukkende kan bestemmes som udførsel af varer på udenbys købmænds hænder. Tolden må altså opfattes som en udførselstold på varer, der blev transporteret ud af byen – af landsrejsende såvel som af skippere. Husumerne synes, ihvertfald med hensyn til skibstrafikken, virkelig at have nydt godt af deres toldfrihedsprivilegium fra 1487.

De følgende regnskaber 1503-6 er helt anderledes: Hvor kornetolden i 1497 fordelte sig på kun 7 poster, fortoldedes korn i 1504 440 gange.²² Alligevel er der ikke store forskelle på de fortoldede kornmængder. Og nu betalte ikke så få husumere told. En rimelig forklaring på dette voldsomme skift er, at den ny tolder Alert Munt havde fået ændrede retningslinjer for toldopkrævningen. Tolden skulle ikke mere være en udførselstold, men først og fremmest en told på varer ført ind over Husums bygrænse.

Husumtoldens størrelse

Om selve årsagen til at de gamle regnskaber er bevaret, kan vi kun gisne. De to ældste regnskabers overlevering kan dog meget muligt sættes i forbindelse med et forsøg fra hertug Frederiks side på at genforhandle delingen af hertugdømmerne. 1498 anførte hertugen klagende, at »tolden ved delingen (i 1490) blev ansat til 200 mark og indbringer dog årligt ikke mere end 125

rep kerste vtol i t solt	iii d
claus vornad vtol i t ærte	vi d
peter kræmmer vtol i t hermet	vi d
noch i t hanel	iii d
willt stracke vtol i t æl	if
noch i t hermet	vi d
claus gos vtol i t solt	iii d
sivert mollet vtol i t honing	if
Michel mollet vtol i t hermet	if
noch i vendel honing	iii d
wunneke vtol i sack veddet	iii d
noch i stuek æt	iii d
claus volkorss vtol i t hermet	if
hans unge vtol i stuek æt	iii d
kerste kræmmer vtol i t æl	if
noch i t hermet	if
noch i t honing	if

Summa xviij s 1 d

En side af Husums toldregnskab fra 1504.
I oversættelse står der følgende:

Jep Kersten fortoldet 1 tønde salt - 3 penninge
Claus Vorman fortoldet 3 td ærter - 6 penninge
Peter Kræmmer fortoldet 1 tønde sild - 6 penninge
endvidere 4 tønner havre - 4 penninge
Willem Stracke fortoldet 1 td æl - 1 skilling
endvidere 1 td sild - 6 penninge
Claus Gos fortoldet 1 tønde salt - 3 penninge
Sivert Moller fortoldet 1 tønde honning - 1 skilling
Michel Moller fortoldet 2 td sild - 1 skilling
endvidere en kvart tønde honning - 3 penninge
Wunneke fortoldet 1 sack fjer - 4 penninge
endvidere 1 stykke webbe (groft klæde) - 4 penninge
Claus Volkorssen fortoldet 2 td sild - 1 skilling
Hans Junge fortoldet 1 stykke webbe - 4 penning
Kersten Kræmmer fortoldet 2 td æl - 2 skilling
endvidere 3 td sild - 1 1/2 skilling
endvidere 1 td honning - 1 skilling
ialt 12 skilling 1 penning.

mark lybsk«. ²³ Denne påstand bekræftes på det smukkeste af de ældste Husumregnskaber. Ifølge disse indbragte 1496 tolden 115 ½ mark, 2 penninge, 1497-tolden 105 mark, 1 penning.

Man må nu spørge, hvor meget betød Husumtolden i det hele taget økonomisk? Svaret må blive, at det var meget forskelligt! Transitoverførslen via Husum-Flensborg, Husum-Slesvig, Husum-Egernførde bestemtes i høj grad af den øjeblikkelige økonomiske situation – og analysen af toldregnskaberne viser, at denne transit over den jyske halvø var afgørende for Husumtoldens størrelse. ²⁴

De 200 mark, som i 1490 skønnedes at være en gennemsnitlig indtægt fra Husumtolden, var vel på dette tidspunkt en fuldstændig rimelig vurdering. Oplysningen fra 1480 om, at tolderen i årlig løn fik 50 mark og fri bolig, tyder ihvertfald ikke på helt små toldindtægter i det foregående årti. Modsattningsvis sattes tolderens løn til kun 10 mark årligt i tiden 1496-1506. 1490'ernes svigtende toldindtægter i Hu-

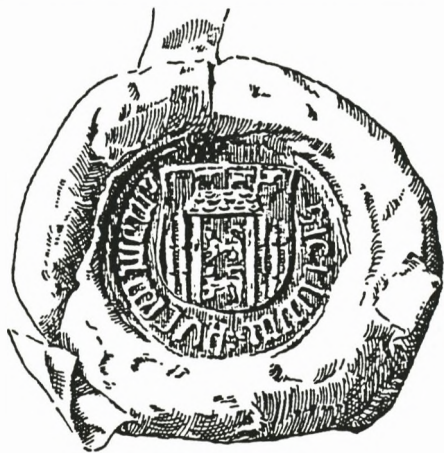
sum viste sig da også at være forbigående. Mellem 1503 og 1506 steg indtægterne fra 160 mark til 428 mark. Nu var tolderen mange gange sin løn værd.

Disse oplysninger om toldindtægten fra Husum kan passende sættes i sammenhæng med vor viden om andre slesvigske og holstenske toldsteder. Højt over Husums toldindtægter vurderede man i 1490 Gottorps og Rendsborgs: herfra skulle henholdsvis kunne indkomme 2600 mark og 1800 mark i told. Ganske på linje med Husum lå derimod Tilen, borgen ved Ejderen. Det årlige beløb udgjorde her, som i Husum, 200 mark. Mindre toldsteder med indtægter på 40-100 mark var til gengæld Flensborg, Haderslev og Hanerau. ²⁵

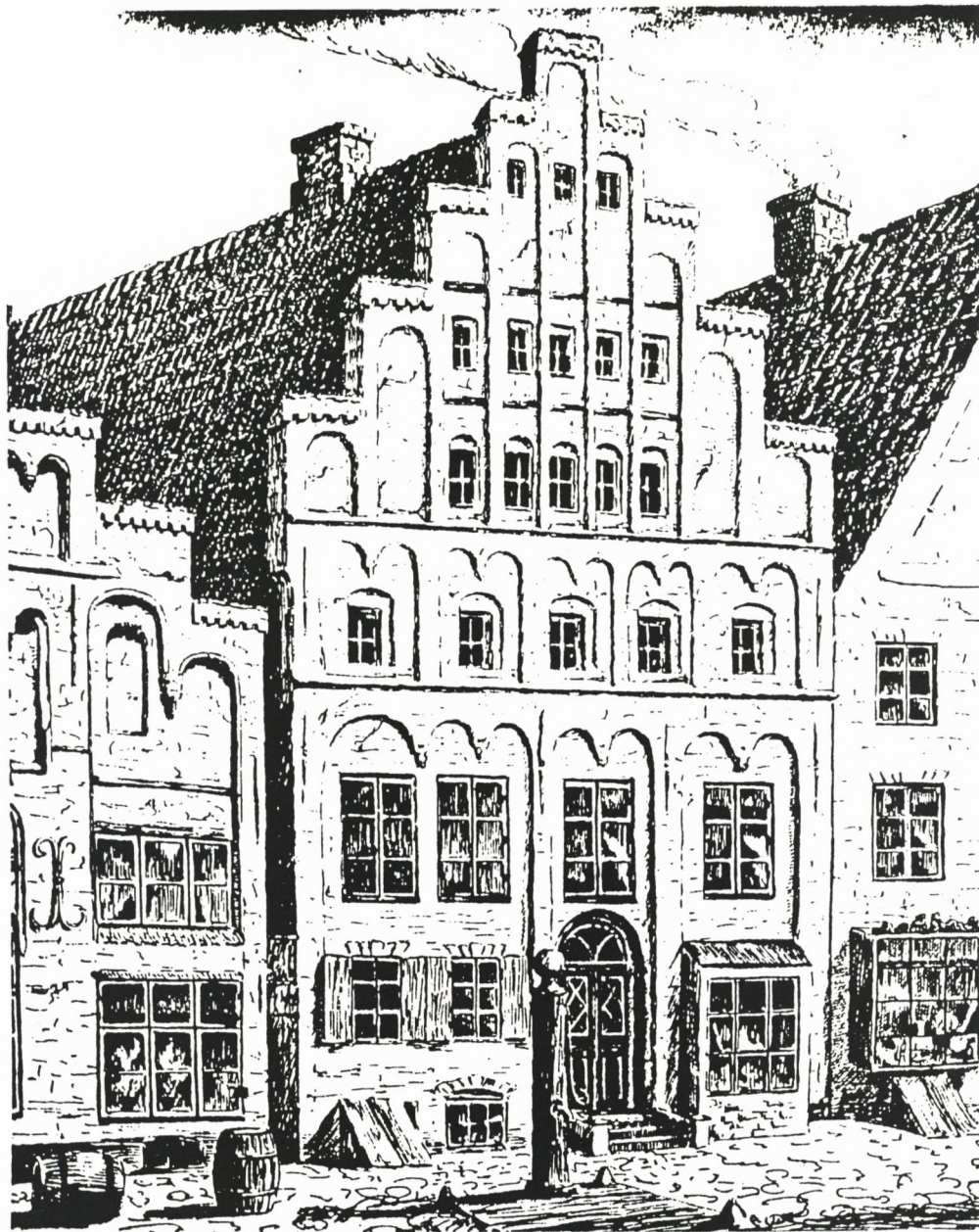
De tre første Husumtoldere havde helt bestemt deres betydning for indsamlingen af de rigdomme, der tilflød de sønderjyske fyrster i årtierne omkring 1500.

Noter

1. Se Bjørn Poulsen: Land – By – Marked. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig. Flensborg 1987.
2. Hille Reg. Chr. I nr. 232.
3. Hille Reg. Chr. I nr. 275.
4. Hille Reg. Chr. I nr. 435.
5. DMR I,1 p 73.
6. Rigsark. Sønderj. Fyrsteark. Gottorptold 1491/2 p 14.
7. Rep II 8157.
8. Rigsark. Sønderj. Fyrsteark. Husumtold udat. (1503) p 5, Husumtold 1506 p 38, Gottorptold 1508 p 1, Gottorptold 1510 p 161.
9. Möller (1939) nr. 184, jfr. nr. 286.
10. DM VI, 6 p 368, 9. Rigsark. Sønderj. Fyrsteark. Regnsk. over Gottorp Amt 1489/90 p 5, 11, 20.
11. DMR I,1 p 206, Sønderj. Fyrsteark. Gottorptold 1494.
12. DMR I,1 p 424, 9, 433. Rep II 8249. Jrf Husumtolden 1496 og 1497.

Husum bys senmiddelalderlige segl. Det viser byens port, som alle, der bragte toldgods fra landsiden, må have skullet passere.

Borgerhuse fra 1500-tallet på hovedgaden i Husum (Max Böttcher 1911).

13. DMR I,1 p 486, 571.
14. DMR I,1 p 105.
15. DMR I,1 p 464, 503, Rep II 12463. Se også P. Enemark: Studier i toldregnskabsmateriale (Århus 1971) I p 70.
16. DMR I,1 p 407, 414. Jfr P.Enemark: Studier. p 70.
17. DMR I,1 p 483, 496, 528, 481, 501, 504, 506, 508, 530, 541, 571, 543, 544, 523, 615.
18. Se Husums toldregnskaber 1504-6 og udat. (1503). Möller (1939) nr. 123, 133. Rep II 10558, 10610, 10764.
19. Möller (1939) nr. 140.
20. DGK I p 82.
21. Husumtold udat (1503) p 36.
22. Husumtold 1497, KLN M 9, sp 147-54.
23. Rep II 12688.
24. Se note 1 anf. arb og Bjørn Poulsen: Husum by, Svavsted borg og det nordfrisiske marked i 1504. Sønderjyske Årbøger 1985 (p 35-63).
25. Rigsark. Tyske Kancelli. A 177a, nr. 7 (p 91). Sønderj. Fyrsteark. Hertug Frederik (I). Regnskabsopg. i anledn. af delingen af hertugdømmerne 1490.

Forkortelser i noterne:

DGK = Danmarks gamle købstadslovgivning.

DM = Dansk Magazin.

DMR = Danmarks middelalderlige regnskaber.

Hille Reg Chr I = G. Hille (udg): Registrum König Christian des Ersten. Kiel 1875.

KLN M = Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder.

Möller (1939) = E. Möller: Husumer Urkundenbuch 1429-1609. Husum 1939.

Rep = Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis.

Husums toldregnskaber 1496-1506 findes i Rigsarkivet, Sønderjyske Fyrstearkiver: Hertug Frederiks arkiv.

Toldere og toldindtægter i Senmiddelalderen

af Jens E. Olesen

Told er en af de ældste handelsafgifter, oprindeligt en personafgift eller en skibsafgift, men tidligt tager tolden form af vareafgift, fortrinsvis en kvantitetstold, sjældnere en værditold. Told betaltes for ret til passage eller udførsel, mens told i moderne forstand forstået som importtold, fortrinsvis hører hjemme i nyere tid. Told forekommer i forskellige former overalt, hvor der er tale om handel, og toldfrihed var en vigtig bestanddel af byernes privilegier igennem hele middelalderen.¹

I alle dens forskellige former tilkom told landsherren som en regaleret. Den centrale myndighed opnåede en indtægt, som blev administreret på lokalt plan. Et særligt toldpersonale til at kontrollere købmændene og oppebære tolden optræder først sent i middelalderen. Oprindeligt blev der ikke skelnet skarpt mellem told og andre afgifter, navnlig torveafgifter. Endnu kong Valdemars Jordebog omtaler så godt som ikke toldindtægter. Undtagelsen var Ribe og nogle få andre givtige steder. Fra det 12. århundrede skete opkrævningen af told på Skånemarkedet under opsyn af den kongelige embedsmand, gælkeren. Told indgik sandsynligvis tidligt i kronens almindelige indtægt, ligesom ordet told benyttedes uden større skelnen og principfasthed om andre afgifter. Langt ned i tiden har der formentlig været tale om mundtlig regnskabsaflæggelse af fogeder og embedsmænd, hvilket efterhånden blev fulgt op af en skriftlig toldkvittering. Egentlige regnskaber synes der næppe at have været tale om, førend papir bliver almindeligt herhjemme efter år 1400. Med udbygningen af centraladministrationen under Christoffer af Bayern og Christian I er det rimeligt at antage, at løse regnskabslapper er blevet afløst af en egentlig bogføring.²

I det følgende skal omtales nogle karakteristika ved toldopkrævningen i det 15. århundrede samlet om Skånemarkedet, Øresundstolden og Øksnetolden og med inddragelse af kilder, som omtaler toldere og funktioner knyttet

til dette embede. Noget fuldstændigt billede af tolderembedet er ikke tilstræbt. Tolderembedets funktioner, rekrutteringen til embedet i Senmiddelalderen og i det 16. århundrede venter endnu på at blive gjort til genstand for en større samlet fremstilling.³

Købstæderne i 12-1300-årene var små, og det må formodes, at den kongelige foged ikke har haft større vanskelighed ved at varetage toldopkrævningen ved siden af sine øvrige pligter og forretninger. I de større byer havde fogeden sandsynligvis medhjælpere, og i de største, mest livligt trafikerede byer, kan en af dem, som det er blevet udtalt, have udviklet sig til en særlig toldembedsmand. Det samme var tilfældet på steder som Skånemarkedet eller Rødby, hvor toldopkrævningen var fogedens hovedopgave.⁴

Endnu på kong Erik Menveds tid (1282-1319) synes funktionen som tolder ikke at have været udskilt som et særligt embede. Borgerne i København blev således i 1319 fritaget for "vor nye told", og i dokumentet tales alene om fogeden, næppe slotsfogeden på Københavns slot, der endnu tilhørte Roskildebispens, men byfogeden, der må have oppebåret de kongelige toldindtægter.⁵

Under Valdemar Atterdag begynder betegnelsen tolder så småt at dukke op. Dette skyldes efter alt at dømme især påvirkning fra Hansestæderne, der naturligt nok hæftede sig mest ved denne side af de kongelige fogeders virksomhed. Hansestæderne klagede i 1367 over, at kongens toldere ikke ville modtage kobberpenge i told, samt at de var begyndt at opkræve en urimelig "toldørtug".⁶ - I københavnske grundlister fra ca. 1380 nævnes en "Hakon Tollære", som var ejer af ejendommen på hjørnet af Gammeltorv og Nørregade.⁷

I middelalderen nåede købstæder og byer i privilegier at blive anerkendt som værende toldfri over hele riget, bortset fra Skånemarkedet. I senmiddelalderen udstrakte kongemagten toldopkrævningen til andre betydelige fiske-

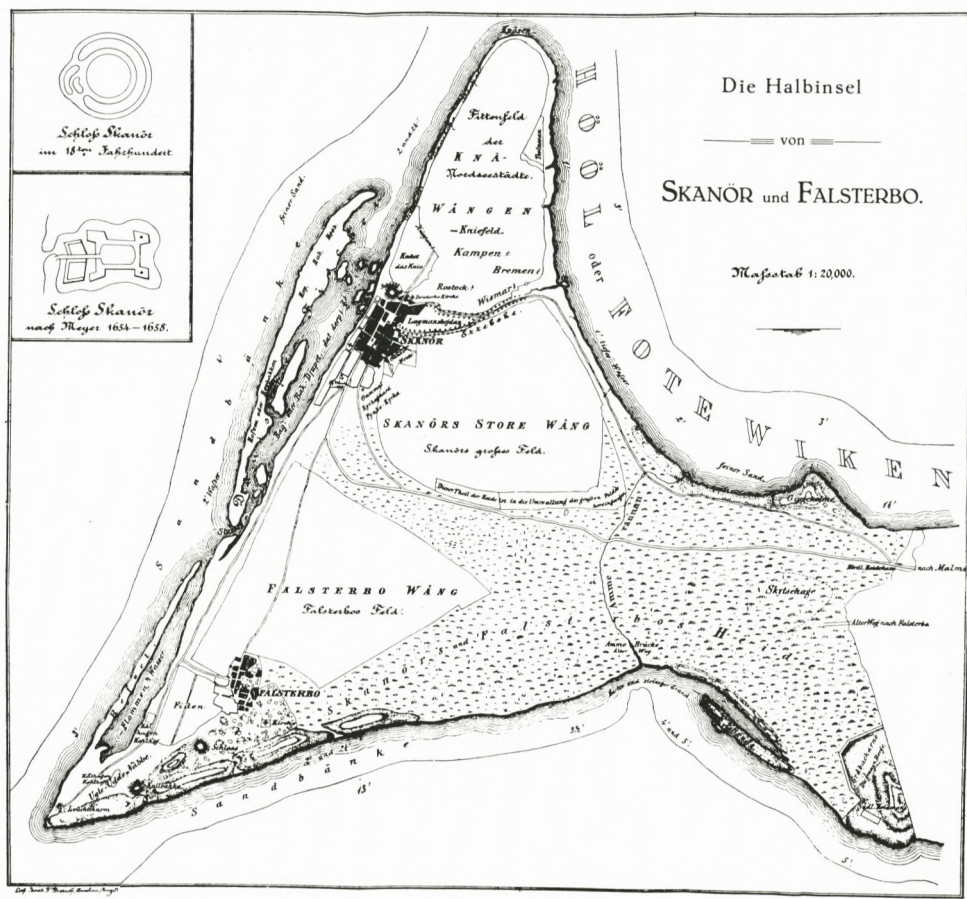
og sildelejer. I begyndelsen af det 16. århundrede måtte danske borgere imidlertid betale told, uanset at deres byprivilegier lød på toldfrihed overalt i riget, så i kong Christian II's tid synes toldpligten ved de kongelige toldsteder i alt fald at være slået endeligt igennem.⁸

Skånemarkedet

Toldpersonalet var naturligt talrigere på Skånemarkedet end noget andet sted i Danmark, i det mindste i fiskesæsonen, hvor de ellers så øde områder sydede af liv. Ikke blot en købstads snævre ramme og toldgrænse, men hele det

store markedsområde, fed og strande, skulle der holdes opsyn med.

Det fremgår af politivedtægten, "Motbogen", fra Skånemarkedet 1537 (senest omtalt i Dansk Toldhistorie bd.I fra 1987), at købmændene selv skulle henvende sig til tolderen, når de havde noget at fortolde. Tolderens virksomhed var omfattende, men selve toldoppebørselen var naturligvis hovedsagen. I "Motbogen" hedder det, at købmændene skulle betale den told, som privilegierne udviste, med mindre tolderen gik med til noget andet. Der var her især tale om Stralsundfreden 1369-70, der indeholdt en hel

Skånemarkedets topografi ifølge Dietrich Schäfers rekonstruktionsforslag fra 1927.

toldrulle, som lovformeligt var blevet optaget i fredstraktaten. Hanseaterne henholdt sig naturligvis hertil, og alligevel synes der at have været mulighed for at nå en aftale med tolderen om en lavere takst. Over transporten af varer tilkom der forståeligt tolderen en udtrakt myndighed. Fragtmændene måtte for eksempel ikke føre varer i land uden hans tilladelse. Al losning synes at være foregået under opsyn af tolderen og hans folk med henblik på senere afregning. Ved ankomst måtte købmændene ikke uden tolderens tilladelse "bryde deres bunke".⁹

For Skånemarkedet havde Valdemar Atterdags krig med hanseaterne, der resulterede i Stralsundfreden 1370, betydet 17 års hanseatisk herredømme, fra 1368-1385. Markedet nåede i disse år lidt af et højdepunkt, både hvad angår antallet af deltagende hansestæder og omsætningsmæssigt. Men det hanseatiske herredømme betød også begyndelsen til nedgangen. I løbet af 1400-årene mistede Skånemarkedet den centrale rolle, som det havde spillet i højmiddelalderen. Andre sildefiskerier opstod, men alligevel holdt Lübeck og de øvrige Østersøhansestæder fast ved deres deltagelse i det årlige Skånemarked, der efterhånden mistede sin karakter af varemarked. Skåneøret blev ét blandt mange fiskelejer omkring Øresund.¹⁰

Markedsfreden på Skåneøret blev garanteret af den danske kongemagt, repræsenteret af borgen i Skanør, som synes anlagt omkring år 1200, og som var i funktion til omkring 1425, og af Falsterbohus, der er anlagt lidt senere, måske omkring 1300; denne borg blev først opgivet 1596.¹¹

Til gengæld for markedsfreden opkrævede den danske konge ved sin foged eller høvedsmand en række afgifter af fiskeri og varehandel. Kongens økonomiske interesser varetoges - i hvert fald i senmiddelalderen - af tolderen fra en egen toldbod ved Falsterbo. Tolderen oppebar på kongens vegne de mange afgifter, der hvilede på fiskeri og varehandel. For sin virksomhed aflagde han årligt regnskab, hvoraf dog i dag alene kendes et eneste toldregnskab fra Skanør og Falsterbo, fra 1494. Tolder i dette år var Markvard Skriver, som få år senere kendes som byfoged og tolder i Malmø. Markvard Skriver er typisk for andre toldere, der kendes

fra Skånemarkedet i senmiddelalderen. Det var som oftest - fra ca. 1465 sikkert udelukkende - borgerligt fødte sekretærer i hofholdning og finansforvaltning, der i markedstiden blev sendt til Skånemarkedet som toldere. Embedet var ikke et fast, helårligt embede, men tolderne var midlertidigt udstationerede, idet opgaven var begrænset til de to hektiske sensommermåneder, hvorefter kassen kunne gøres op og regnskabet aflægges.¹²

Om toldregnskabet fra 1494 skal det alene nævnes, at danskere og tyskere betalte sildetold efter forskellige satser, og at henvend 30 procent af den samlede udførselstold fra Skånemarkedet er betalt for andre varer end sild. Sildefangst og markedsvirksomhed må formodes at have ligget på et betydeligt lavere niveau, end markedets storhedstid omkring 1370-1400 kunne opvise. Regnskabet fra 1494 beretter imidlertid om en økonomisk aktivitet i senmiddelalderens Danmark, som endnu var af en vis betydning.¹³

Tolderembedet på Skånemarkedet omtales undertiden med nogen forvirring, men denne opløses, når det ses, at tolder og foged i andre forbindelser tilsyneladende omtales som en og samme person. I det hele taget blev toldopkrævnin-gen ved Skanør og Falsterbo bestridt af forskellige embedsmænd, der benævnes henholdsvis tolder og foged. Et markant eksempel i "Motbogen" fra 1537 er en generel forsikring om, at kongens "foged og tolder" både i Falsterbo og Skanør ville beskytte alle, der betalte de pligtige afgifter.¹⁴

Øresundstolden

I henseende til Øresundstolden fra ca. 1429 var der tale om en sammenhæng mellem Erik af Pommerns skibstold ved Krogen (Helsingør) og de toldbestemmelser, der fra gammel tid havde været gældende for skibsfarten gennem Øresund. Baggrunden for at indføre Sundtold på 1 nobel pr. skib var det forhold, at skibenes øgede lasteevne og værdiforholdet mellem skånsk og lybsk mønt medvirkede til at forringe kongens toldindtægter af Skånemarkedet. Øresundstolden blev som bekendt en af den danske stats væsentligste indtægtskilder gennem mere end 400 år.¹⁵ I Erik af Pommerns sidste år var Peder Oxe den Ældre høvedsmand på Krogen og

Kort over Norden. Øresunds strategisk-vigtige placering for de søfarendes adgang til Østersøen fremgår med tydelighed.

Helsingborg slotte, hvorfra han forestod toldopkrævningen. Peder Oxen støttede Erik af Pommern efter dennes afrejse til Gotland i forsommeren 1438 og indtog i kraft af sin stilling på de to strategiske Sundslotte en nøgleposition, idet han foruden fortsat opkrævning af Sundtold af de søfarende berigede sig selv og sine folk ved at opbringe skibe og gods. I sommeren 1440 måtte Peder Oxen dog hylde kong Christoffer af Bayern og rigsrådet og afstå de to slotte.¹⁶

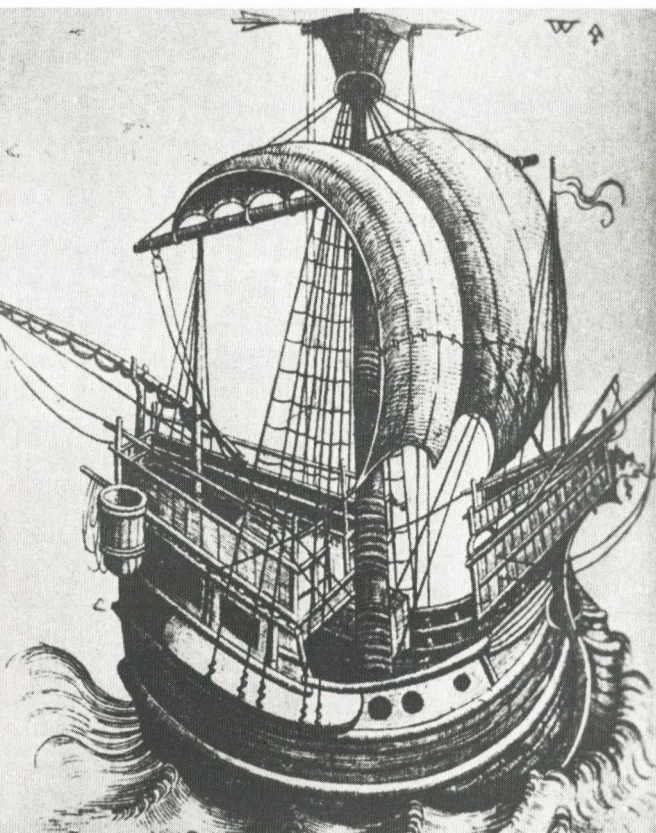
Det danske rigsråd havde i 1439 ved en aftale med Lübeck lovet, at ingen af Hanseforbundets medlemmer herefter skulle betale Øresundstold. Under fredsforhandlingerne i København i august 1441 mellem hollændere og hansestæder anmodede både de vendiske og de preussiske stæders repræsentanter om, at Sundtolden måtte blive afskaffet i overensstemmelse med aftalerne fra 1439. Kong Christoffer af Bayern og rigsrådet hævdede indledningsvis det standpunkt, som havde været Erik af Pommerns: fritagelse for de vendiske stæder, men opretholdelse af toldkravet over for alle andre. De vendiske stæder stillede sig solidarisk med de øvrige, og slutresultatet blev, at man fra dansk side gik med til en midlertidig ophævelse af tolden; stæderne skulle ikke betale tolden, førend det på et nyt møde havde været prøvet, om de var forpligtede dertil. Et sådant møde synes imidlertid ikke at have været afholdt, og samtlige hansestæder synes indtil kong Christoffers sidste regeringsår at have været toldfri for eget gods.¹⁷

På et hansemøde i Lübeck i maj 1447 klagede staden Zwolles repræsentanter over fogeden på Helsingborg, som tog nobelen af deres skibe uden at tage hensyn til stædernes privilegier.¹⁸ Udsagnet er måske fejl for fogeden i Helsingør, som mere og mere blev Øresundstoldens mest betydningsfulde person. Allerede i kong Christian I's regeringstid blev toldopkrævningen overdraget til en fremtrædende borger i Helsingør, borgmester og tolder Peder Hansen, som i 1476 blev optaget i adelsstanden. Sønnen Hans Pedersen (Lilliefeld) efterfulgte faderen i den betroede stilling som tolder og benævnes i årene 1494-96 "Vor naadige Herres Tolder i Helsingør."¹⁹

Christian I viste en aldrig svigtende interesse for Sundtolden, hvilket optagelsen af Peder Hansen og dennes efterkommere i adelsstanden på sin vis også afspejler. Kongens iver efter at opretholde toldpligten i Øresund gav sig endvidere udslag i, at han søgte at hæve kronens indtægter af det enkelte skib, og at han blandt andet indførte en told ved Helsingør af Baysalt på 8 skilling dansk af hver læst salt. Under kong Hans forekommer en vintold, og i det 16. århundrede betalt en afgift af kobber. Disse småafgifter medvirkede til et skarpere tilsyn med de fritagne, vendiske hansestæders skibe og har uden tvivl betydet et forøget ansvar - og arbejdsbyrde - for tolderen og dennes medhjælpere. I begyndelsen af kong Hans' regeringstid høres i større udstrækning klager over Sundtoldens forhøjelse. Toldens størrelse var ifølge de første Sundtoldregnskaber kun undtagelsesvis på 3-4 nobler. Som oftest betalte hanseaterne kun én nobel, de andre købmænd derimod to.²⁰ Øresundstolden i kong Hans' tid synes årligt at have indbragt mellem to og tre tusinde nobler.²¹

Hvervet som tolder i Helsingør indebar ikke blot opkrævningen af Sundtolden, men tillige tolden af de varegrupper, der senest fra 1470'erne var belagt med særlige afgifter. Kongemagten kunne, som det er blevet udtalt, ikke i længden passivt se til, at varegrupper, der fra et hofholdningssynspunkt udgjorde nødvendighedsartikler, passerede Sundet. Tolden fik på denne måde i højere grad karakter af ekspropriation end af egentlig told - en tvangsudskrivning af varer, som kongemagten havde brug for. De ovennævnte varer såsom salt, kobber og vin blev udtaget af forbipasserende skibe. Af de ældste Sundtoldregnskaber fra 1497, 1503 og 1528 fremgår det, at der blandt andet blev afleveret hundreder af ohm rhinskvin til den danske konge. Monarkens vinkælder blev på denne måde holdt godt forsynet.²²

Toldopkrævningen medførte naturligt, at tolderen i Helsingør kom i kontakt med mange nationers søfarende. Toldene blev, som allerede Peder Oxen på Krogen og Helsingborg slotte havde været det, velorienterede om politiske forhold i Vesteuropa og i de baltiske havne, og det er forståeligt, at tolderen op mod århundre-

Hansekogge fra ca.1470. For købmændene havde denne skibstype den fordel, at den kunne medtage en stor last og kunne bygges større end ældre skibstyper. Fortil og bagtil havde koggen, som vist på billedet, ofte højt opbyggede manøvreredæk. Det var den skibstekniske udvikling med større lasteevne og værdiforholdet mellem skånsk og lybsk mønt, som medvirkede til at forringe de kongelige toldindtægter af Skånemarkedet og ca. 1423 ledte til Erik af Pommerns Øresundstold. Tegning efter Nederlandsche Zeeschepen van ongeveer 1470 tot 1830.

dets slutning og i det 16. århundrede blev den danske regerings foretrukne observatør. Tolderen blev en meget velunderrettet mand.²³

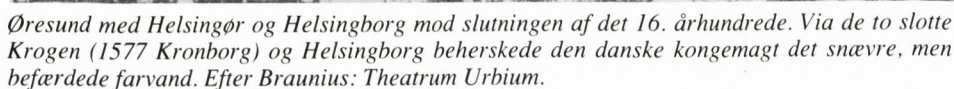
Til Øresundstolderens mange opgaver hørte efterhånden også vekselforretninger, eftersom det i praksis viste sig vanskeligt at opretholde

nobelkravet. Man måtte acceptere anden guldmonet, når blot den var lødige nok. De mange skippere, der lagde til i Helsingør for at blive fortoldet, gav utvivlsomt anledning til tilspidsede situationer, efterhånden som Øresundstolden udviklede sig med flere specificerede takster. Uheldige skippere, som ikke var i besiddelse af guldmonet, kunne veksle til den nødvendige "hårde valuta". Af en større sag fra 1548 fremgår det, at tolderen blev beskyldt for at have oppebåret nobel, men afregnet i gylden til en lavere kurs, en besvigelse på 15-30 procent. Tolderen oplyste, at skipperne hos ham kunne veksle til henricusnobel og dobbelte dukater, hvormed de betale tolden. Transaktionerne stillede tydeligvis tolderens regnefærdighed og redelighed på hårde prøver.

Den afsatte Øresundstolder i 1548 var Peder Hansen, hvis far og bedstefar havde haft embedet siden Christian I's tid. Den yngre Peder Hansen havde tiltrådt embedet i 1528. I sit 20-årige virke har Peder Hansen sandsynligvis fulgt de principper, som hans far havde oplært ham i, men skriftligt nedfældet var de måske ikke blevet. Peder Hansen holdt fast ved den gamle vekselkurs med et forhold på 21/2 mellem nobel og gylden, skønt den ikke længere var realistisk. Skipperne var naturligvis ikke længe om at opdage dette forhold. Til sidst oppebar Peder Hansen kun gan-

ske få nobler, idet næsten alle skippere tydeligvis foretrak at betale i gylden. Baggrunden for denne opportunistiske danske toldpolitik var, at det i mange år faktisk var en fordel for Danmark at lade kursspørgsmålet svæve. Først Speyerfreden 1544 og den endelige udsoning

Hansen blev i nogen grad synde-
buk. Det var
skippernes betaling i alle mulige forskellige
mønter, der knækkede ham. Hans regnskabs-
kundskab har ganske enkelt ikke strakt sig til at
opretholde den dobbelte kurs på nobelen i dette
møntvirvar. På trods af dommens udsagn om
fortabelse af liv og gods, blev Peder Hansen

allerede den 6. maj 1549 benådet mod at afstå sin ejendom Borupgaard til kongen.²⁴

Øksnetolden

Ved siden af Skånemarkedet og Øresundstolden blev oksetolden en overordentlig givtig statsindtægt, og ved midten af 1500-årene synes

den samlede oksetold at have været af en størrelsesorden som Øresundstolden. Eksporten tog fart i det 15. århundrede i sammenhæng med de store ændringer i europæisk landbrug og befolkning, affødt af den såkaldte senmiddelalderlige krise. Hovedeksportartiklen var i senmiddelalderen de såkaldte græsøksne, dyr, som havde gået sommeren over på enge og overdrev og blev afsat via Ribe, Kolding og Assens. Senere udgjorde staldøksne, der havde stået opstaldet vinteren over, den dominerende eksportartikel. Strømmen fulgte den gamle hærvej sydpå, og især Gottorptolden indbragte betydelige summer.²⁵ Toldere i Gottorp er kendt siden det 15. århundrede. I 1487 nævnes toldere i Gottorp og Husum.²⁶

Sammenlignet med Øresundstolderen og tolderen i Aalborg indtog Gottorptolderen dog en underordnet stilling. Han indgik i det store personale på Gottorp slot og havde sandsynligvis ikke større beføjelser for sine dispositioner. Øresundstolderen fungerede som kongens betroede meddeler om udenlandske begivenheder og foretog vigtige indkøb til kongens behov, mens Aalborgtolderen nærmest, som det er blevet udtalt, drev et stort "varehus" for kronens regning. Gottorptolderen fungerede snarere som "kassamester", der kunne refundere de udgifter, andre havde afholdt. De ældste regnskaber stammer fra 1484-85 og 1490-91 og kender intet andet skel end indkomster og udgifter, begge opført kronologisk.²⁷

De førømtalte græsøksne blev typisk afsat på Ribe marked den 8. september eller på Kolding marked den 4. oktober. Sammen med Assens med færgeruten over Aarøsund var de to byer okseeksportens hovedstationer, og Christian I havde i en forordning fra 1475 fastsat, at drivning af okser alene måtte finde sted til de nævnte lokaliteter, hvor toldafregningen skulle ske. De udenlandske opkøbere måtte herefter indfinde sig til disse eksportmarkeder.²⁸

Handelen via de tre byer er velbelyst, idet tolden omkring år 1500 indgik i dronning Christines underhold, og regnskaberne er bevaret blandt hendes omfangsrige hofholdningsregnskaber. Dronning Christine oppebar toldindtægterne i Ribe, Kolding og Assens i nogen tid også efter kong Hans' død. Assenstolden, der navnlig

angik studetold, tilkom hende således i årene 1504-1521. Flere kvitteringer er bevaret, udstedt af dronningen for modtaget told fra de nævnte byer. Toldregnskaberne viser, at tolden i Ribe indbragte et væsentligt større beløb end tolden i Kolding, og at det var told ikke blot af heste og øksne, men også af alle andre varer, som dronningen oppebar i de to byer. Afgiften af de levende dyr var afgjort den, der indbragte mest, og af dyrene spillede øksnene, som det vil være fremgået, en langt større rolle end hestene; der udførtes langt flere øksne end heste, og ydelsen i told var den samme for begge arter, nemlig i kong Hans' levetid næsten stadig to skilling for hver okse eller hest.²⁹

Allerede på dronning Christines tid blev der opdrættet et betydeligt antal af de magre staldøksne. De blev afsat på et supplerende Ribe marked den 25. marts og i Kolding nogle dage før eller senere. For toldoppebørselen var det en stor fordel, at okseeksporten fulgte disse tidsterminer. Dronning Christines kapellan, hr. Peder Griis, der fungerede som hendes kasserer og regnskabsfører 1504-1507, rejste til Ribe og Kolding i markedstiden og forestod opkrævningen og modtagelsen af toldafgifterne. Resten af året sørgede henholdsvis borgmester Laurids Pedersen i Ribe (omtales 1500 - 25. januar 1512) og borgmester Hans Jakobsen i Kolding for at opkræve tolden på dronningens vegne.³⁰

Dronning Christines direkte oppebærelse af toldindtægterne i sin centrale kasse er sandsynligvis udtryk for hendes behov for likvid kapital, hvilket også finder udtryk i de mange kontantbeløb, de stedlige toldere fra tid til anden måtte forstrække hende og hendes regnskabsførere med. Efter dronningens død i 1521 synes den tidligere toldforvaltning med særlig toldoppebørsel i markedsperioderne i Kolding at være opgivet. Hele toldopkrævnin-gen blev nu henlagt til den stedlige tolder, som sandsynligvis har indbetalt tolden halvårligt efter afslutningen af efterårs- og forårsdrivningen af stude, der gav de store indtægter.³¹

I de første år efter 1500 synes der at være eksporteret dobbelt så mange græsøksne som staldøksne. I løbet af Christian II's regerings-tid vendte denne udvikling imidlertid brat; nu

kom forårsdrivningen til helt at overskygge fedekvæget, og høstmarkederne i Ribe og Kolding sygnede næsten helt hen.³²

Christian II støttede overgangen fra græsøksne til staldøksne, og i en forordning af 27. september 1521 fastslog kongen, at vårmarkedet i Ribe den 25. marts var »rette markedstid«. Det blev imidlertid det store Wedelmarked ved Elben, som gradvis afløste de danske forårsmarkeder i Ribe og Kolding. Også dette marked blev afholdt på jomfru Marias Bebudelsesdag, men varede i flere uger. Dette bevirkede, at den danske eksport faldt noget tidligere for at kunne være fremme ved Elben den 25. marts. Således undgik de pengestærke opkøbere den lange og trættende drivning gennem Jylland og her-tugdømmerne, mens driverne til gengæld slap for den dyre færgeoverfart over Elben. Selve markedet, hvor okserne blev afsat, gik således i det 16. århundrede tabt for Danmark, men så meget desto mere kunne regeringen koncen-trere sig om ruten og om at fortolde oksestrømmen på vejen til Wedel.³³

Det fremgår af dronning Christines ovennævnte hofholdningsregnskaber, at dronningen og hendes trofaste embedsmænd viste stor opmærksomhed, når det gjaldt oppebørslen af toldindtægter fra Ribe og Kolding. Lejlighedsvis omtales også modtagelse af toldpenge fra borgmesteren eller tolderen i Assens, og det bemærkes efter angivel-sen af den oppebårne told i Ribe under år 1510, at borgerne omtrent den 25. marts selv drev deres øksne til Hamburg, "og ikke tyske". På markedet den 8. september samme år i Ribe var dronningens embedsmand atter til stede og oppebar tolden.³⁴

Ifølge dronning Christines regnskaber blev der årligt betalt leje af tolboden i Ribe, men det er uklart, om det samme var tilfældet i Kolding. Under de lejlighedsvis ophold i Ribe betalte dronningens embedsmand løn og kost til de personer, som opkrævede told. Der var for eksempel tale om skrivere, en bysvend, peblinge og andre, som i Ribe noterede fisketold og mindre afgiftsbeløb, "småtold", i Sønder-port.

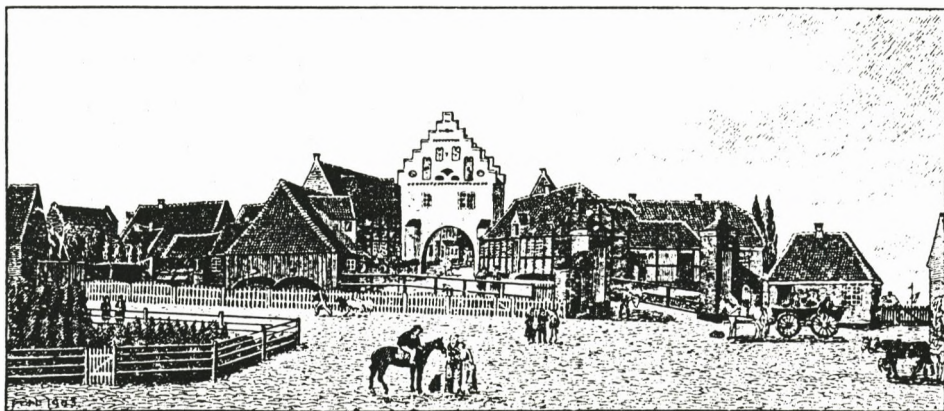
Et sted omtales Peder Skrifer, "som skrev i porten, hvad toldt ther kom", og andetsteds noteredes én mark til Per Kneffs, "som stod i

porten og tog vare, at intet skulle udkomme, uden at det var fortoldet”.³⁵

Toldere i det 15. århundrede

Endnu omkring år 1400 optræder betegnelsen tolder kun sjældent. Mod slutningen af århundredet var betegnelsen alment benyttet, og embedet var blevet så etableret, at der for eksempel i kong Hans' håndfæstning fra Halmstad 1. februar 1493 blev indflettet et påbud om, at tolderne skulle være indfødte.³⁶ I Sverige og Norge ønskede man herigennem at sikre sig imod nidkære danske toldere og skatteopkrævere. Under Erik af Pommern nævnes fogeder i byprivilegier og dokumenter, hvilke sammen med kongens hovedsmænd og øvrige embedsmænd må have forestået toldopkrævningen og overvåget, at forskrifterne for handel blev overholdt. Ligesom det senere var almindeligt, synes borgmestre, byfogeder og undertiden rådmænd at have varetaget embedet som tolder. I september 1413 gav Erik af Pommern eksempelvis staden Flensborg ret til at vælge byfoged. Byen fik i denne forbindelse tillige tilladelse til at købe varer i Nørrejylland og blev fritaget for at betale told heraf, “os eller vore embedsmænd på vore vegne derfor at give”.³⁷

At tolderembedet ikke omtales særskilt og konsekvent under Erik af Pommerns regeringstid forhindrer ikke eksistensen af toldere i de største byer, men nøjere efterretninger savnes herom. Først fra Christoffer af Bayerns regeringstid fremgår det klart, at der fandtes toldere i blandt andet Ribe, Aalborg, Dragør og Malmø. Omtrent i 1441-42 nævnes således en skipper og tolder Knud i Ribe, og i 1447 nævnes tolderen Peder Marsvin i Aalborg, som indbetalte et større pengebeløb til kammermesteren Christoffer von Parsberg.³⁴ I 1444 havde kong Christoffer tilladt borgerne i Halmstad at benytte et leje på Dragør, hvorfor han forbød »vor foged og toldere« at hindre Halmstad-borgernes benyttelse heraf. I 1445 stadfæstede kong Christoffer de privilegier, som borgerne i Vordingborg havde modtaget af tidligere konger og indrømmede dem yderligere, at de ikke skulle betale told eller sild af deres vinterfiskeri. Kongen forbød alle, især fogeder og toldere, at krænke borgerne i Vordingborg i deres rettigheder. I oktober 1446 fastsatte kong Christoffer en række bestemmelser vedrørende Malmø, heriblandt navnlig forholdet mellem fogeden og borgmestre og råd. I dokumentet fastsattes tillige, at ingen måtte udføre fisk

Nørreport i Ribe, nedrevet 1843, efter et maleri af P.Ussing fra 1840. - Billedet kan give en forestilling om den tilsvarende færdsel og toldopkrævning ved Sønderport, som bl.a. omtales i dronning Christines hofholdningsregnskaber. Gennem hele middelalderen var Ribe en blomstrende by i kraft af sin handel. For byen var studehandelen en indbringende indtægtskilde.

eller udskibe gods, hvadenten vedkommende var toldfri eller ikke, uden at der var indhentet toldtegn af "vor toller". Dokumentet omtaler i øvrigt en fogedbod, som om høsten skulle huse fogeden eller den, som fogeden udpegede af byrådet til sin stedfortræder.³⁹

At tolderembedet optræder mere hyppigt fra kong Christoffers tid skyldes dels, at byprivilegier er bevaret i større omfang, og dels at indtægter fra told og sise, torve- og markedshandel havde kongemagtens bevågenhed. Tolderne fra Ribe og Aalborg synes i øvrigt ikke at have hørt blandt de uformuende. Tolderen Knud i Ribe ejede således skib og drev handel på Holland. Peder Marsvin i Aalborg, som var af fynsk patricierslægt, træffes fra 1454 som borgmester i Odense og synes at have levet her til sin død senest i 1477.⁴⁰

Fra kong Christian I's og kong Hans' regeringstid flyder kilderne mere rigeligt, og der kendes toldere på Falsterbo og i de større byer i alle landsdele. Foruden de allerede nævnte byer kan blandt andet nævnes Skagen, København, Køge, Nykøbing Falster, Rødby samt i hertugdømmerne Haderslev, Flensborg, Husum, Plön, Oldesloe og Gottorp.⁴¹

På de vigtigste toldsteder synes der at have været mere end én tolder, samt måske endog en toldskriver.⁴² Allerede kong Christoffers privilegium 1444 til borgerne i Halmstad omtaler flere toldere i Dragør (som var blandt de mest søgte sildelejer), og dette stadfæstes af et dokument af Christian I fra december 1469, ligesom der i september 1486 omtales en toldbod i Dragør samt en skriver og en tolder samme-steds.⁴³ I juni 1472 fritog Christian I borgerne i Odense for at betale told i Assens og forbød alle fogeder og embedsmænd, borgmester, råd og "tollere i Assens" at besvære borgerne i Odense med told af deres varer. Dokumentet havde tydeligvis til formål at sikre Odense-borgernes ret til fri øksnettransport, og senest i 1461 havde kronen stadfæstet, at borgerne i Odense skulle være fri for at betale told (øksnetold) i Assens. I denne by beklædte, ligesom det var tilfældet i Ribe og Kolding ifølge dronning Christines hofholdningsregnskaber, en af borgmestrene senest ca. 1499-1503 stillingen som tolder.⁴⁴

Toldere i Aalborg og Skagen

Mens der således var toldere i Øresundsregionen og ved de vigtigste sildelejer og i de større byer i forbindelse med især toldopkrævning af øksnettransporterne, træder det tillige med tydelighed frem i det 15. århundrede, at Aalborg og Skagen var vigtige toldsteder. Især hansestæderne opkøbte sild og landbrugsprodukter i Aalborg. I 1487 nævnes regnskab af tolden i Aalborg, idet provst Simon i Børglum indbetalte 500 mark af tolden til kong Hans. I begyndelsen af 1500-tallet synes tolden i Aalborg at have indbragt 1200 mark, og under Frederik I højest 1500 mark.⁴⁵

Den kendteste tolder i Aalborg var Hans Bartholomæussen, også kaldet Hans Tolder, som fra 1508 kendes som byfoged i Odense. Endnu i kong Hans' tid blev han tolder i Aalborg, senest 1518 borgmester og omkring 1520 lensmand på Aalborghus, uden at han synes at have afgivet sine tidligere hverv. Christian II gav ham adskillige personlige privilegier. Hans Bartholomæussen fremhævede i breve til kongen sine egne fortjenester, og vist er det, at han nidkært varetog kronens interesser.⁴⁶

Det er ikke uberettiget, når Hans Tolder nød Christian II's specielle gunst for sin dygtige regnskabsførelse. Fra 1518 er bevaret enkelte regnskaber vedrørende "Indtect och oppeborelse i Alborg aff told tzise som ieg haffwer oppeboret po wor nadige herres weyne siden ieg sist gjorde regenschaff 1518 och tesligeste po redepenninge som ieg haffwer oppeboret i thet samme ar". Der er tale om varer, som forlod Aalborg ad søvejen, opført ladning for ladning under de enkelte skipperes navne, men med toldbeløbene specificeret ud efter godsets ejere. Der fortoldedes navnlig korn, mel, sild, ål, hvilling, huder, skind, talg og kød. Andetsteds angives indtægter fra rotold, oksetold, hestetold, kramkistetold, sise på tysk øl samt regnskab på salt.⁴⁴

Købmænd, især hanseater, blev i Aalborg afpresset størst mulig told, og indfæstningsafgifterne på kronens bøndergods blev skruet i vejret. Den nidkære Hans Tolder sørgede også for at inddrage flere af de norrøjske bispers pantelen og efterstræbte de rige klostre i lenet. Det forværrede forhold mellem Chris

tian II og rigsrådet skyldes sandsynligvis for en del Hans Bartholomæussens virksomhed. Senest ved midten af august 1522 blev han dræbt af borgerne i Aalborg. I juni 1542 omtales en Tord klejnsmed i Aalborg, der blev henrettet i København "for Hans Tolders død". I Aalborg ejede Hans Bartholomæussen Toldergården på Gammeltorv, også kaldet Kong Hans'gård.⁴⁸

Embedet som tolder på Skagen var endnu i det 17. århundrede af større betydning end toldembederne i de øvrige småkøbstæder. Grunden hertil skal dels søges i de relativt mange strandinger, som fandt sted i denne del af landet, og dels i det store fiskeri, af hvilket der betales fisketold til kronen. I 1560 blev der opført et fyr på Skagen, og tolderen fik året efter til opgave at føre tilsyn hermed, fordi lensmanden på Aalborg-hus boede for langt borte. Tolderen i Skagen synes at have haft bolig i den såkaldte "Toldergaard". En toldbod omtales i 1514, idet en borger i Rostock klagede over, at et anker, som han for nøds skyld havde måttet lade stå ud for Skagen, ikke kunne fås udleveret af skriveren (tolderen?), skønt det var blevet optaget og henlå uden for toldboden. Denne toldbod har næppe været Toldergården.⁴⁹

Horns herred hørte senest fra begyndelsen af det 15. århundrede under Aalborghus len, og eftersom lensmanden på kongens vegne oppebar den betydelige indkomst af vrag og strandinger, kom tolderen på Skagen til at fungere som lensmandens foged her. Tolderen blev som følge af afstanden mellem Skagen og Aalborg udstyret med blandt andet overøvrighedsmyndighed (lensmandsmyndighed) med tilsidesættelse af Skagens byfoged, en ordning som vedvarede indtil 1630.⁵⁰

I et kreditiv fra kong Hans 14. maj 1490 til hovedsmanden Mourids Nielsson (Gyldenstjerne) på Aalborghus nævnes tolderen Poul på Skagen ("wor toldere pa Skawen"), som på kongens vegne skulle fremlægge nogle ærender. I 1507 havde Villads Tolder i Skagen de vendsysselske herreder i forlening af kongen sammen med den gejstlige Jep Aabo. I juni 1513 fik Knud Madsen kvittering på Skagens toldregnskab fra det tidspunkt, hvor han blev

tolder, og indtil "Paaske nu næst, da han blev afskediget". Herefter og i 1518 var Mikkell Fogk tolder på Skagen. I marts 1527 blev Ove Lunge til Odden forlenet med Aastrup og de to tilliggende herreder Vennebjerg og Jerslev. I forleningsbrevet fastsattes, at han skulle yde tolderen på Skagen årligt fire læster byg og tre tønder smør til underhold. Blandt rækken af toldere skal endelig nævnes, at Christian III 7. marts 1535 fra Viborg gav tilladelse til, at Christoffer Thomessøn (vor mand og tjener på vort og kronens »tollerii« på Skagen) herefter på kongens og kronens vegne skulle oppebære told, sise, sagefald og al anden kongelig rente og rettighed i Skagen samt holde alle og hver ved lov, ret og skel. I marts 1543 var Niels Pedersen tolder på Skagen. Han fik denne dag brev om, at eftersom han velvilligst havde overladt kongen en gård af Børglum klostergods, som kongen tidligere havde givet ham livsbrev på, men som kongen nu havde bortmageskiftet, måtte han i stedet for og i henseende til hans tro tjeneste få Birkumgård på Gjøll til brug på livstid; dog skulle han årligt give én tønde ål og én tønde sild til Børglum kloster samt betale ti joakimsdalere for gæsteri, men i øvrigt være fri for al ydelse til klostret.⁵¹

Om den senere Skagen-tolder Simon Prytz fremgår det, at stiftsskriveren i Vendsyssel i 1552 fik ordre til at levere tolderen tre læster byg til at købe fisk for til kongen. Samme år fik Simon Prytz brev om at sende 1000 tørrede flyndere og 400 pilrokker til Aalborghus. Disse opgaver, hvor for eksempel tolderen i Aalborg fra tid til anden skulle sørge for salt til saltning af sild, belyser yderligere tolderembedets mangesidede virksomhed i Nordjylland.⁵²

Sisen

Foruden Øresundstolden og øksnetolden blev især told på importeret tysk øl, sise, af betydning blandt tidens toldafgifter. Allerede Christian I havde forsøgt sig med indførelse af en afgift på ét lod sølv pr. læst tysk øl ("sølvtoold"), men senest fra kong Hans' tid var sisen blevet et fast led i de danske toldafgifter og kastede gode beløb af sig, især fra Øresundsbyerne. Christian II udstrakte sisebetalingen til også at omfatte

dansk øl, og da det endelige opgør med Sverige nærmede sig i 1519, strammedes sisen yderligere og kom nu også til at omfatte adel og gejstlighed, som først efter kongens fald i 1523 genvandt sin tidligere sise- og toldfrihed. Under Frederik I vendte sisen tilbage allerede i 1527 i form af tidsbegrænset gyldighed for de større byer. Sisen træffes fortsat efter Reformationen. I midten af 1550'erne opkrævedes otte skilling dansk af hver tønne rostockerøl og alt andet tyskøl.⁵³

Toldsatserne, som havde været høje under Christian II, blev fastholdt som følge af de urolige krigsår under Grevens Fejde, og der var ikke tegn til en ændring af denne politik. Toldsystemet blev tværtimod udbygget i løbet af Christian III's regeringstid på en sådan måde, at toldsteder skød op over hele landet for at lukke alle smuthuller og hindre et omkring sig gribende smugleri. Samtlige fiskerlejer og handelspladser, som havde nogen betydning, fik således efterhånden egen tolder.⁵⁴

Toldpersonalet blev i årene efter Reformationen tillige udvidet på de store toldsteder. Kongemagtens inddragelse af det rige bispe- og klostergoods synes at have medvirket til, at toldernes kår bedredes, idet mange toldere ligesom sognepræsterne utvivlsomt blev lønnet med dele af kloster- og stiftsgodset.⁵⁵

Det udbyggede net af toldsteder i første halvdel af det 16. århundrede med store og små toldindtægter til kronen gjorde sit til, at tolden blev et bærende led i det danske monarkis finanser. Først i 1566 søgte regeringen fastslået en normaliseret toldtarif, der skulle gælde ved de forskellige toldsteder, hvilket man altså ikke kan forudsætte i den forudgående periode.⁵⁶ Tolderstanden var blevet et vigtigt element i statsmagtens jagt på indtægter, som for en stor del byggede videre på det grundlag, der var skabt i senmiddelalderen.

Noter

1. Om told se KHL 18 sp. 431ff. J.Hvidtfeldt: Håndbog for danske lokalhistorikere s. 488-89. W.Christensen: Dansk Stats-forvaltning s. 633ff. L.V.Birck 1915 s. 1ff, 13ff. Zise 1982/2 s. 30.

2. Zise 1985/1 s. 21f. M.Venge (1987) s. 15ff, 32, 43.

3. Se note 1. Om tolderembedet i middelalderen kan henvises til flere oplysninger i M.Venge: Dansk Toldhistorie I (1987).

4. M.Venge (1987) s. 43.

5. DGK 3 s. 53.

6. Hanserecesse I:1 s. 370. M.Venge (1987) s. 44.

7. Herman Andersen: Københavns Toldbod fra de ældste tider indtil vore dage.

8. P.Enemark I s. 202-03. K.Hørby (1980) s. 94-95. Zise 1982/2 s. 34ff.

9. M.Venge (1987) s 60ff, 71ff, 76ff.

10. KHL 16 sp. 68-77. K.Hørby (1980) s. 102-05. Zise 1982/3 s. 31ff. M.Venge (1987) s. 55ff. O.Brandenburg (1988) s. 155-60.

11. Zise 1982/3 s. 32.

12. Zise 1982/3 s. 33-34.

13. Zise 1982/3 s. 34-41.

14. M.Venge (1987) s. 77.

15. K.Hørby (1966) s. 245-72. Zise 1982/3 s. 19ff.

16. J.E.Olesen (1980) s. 76, 95ff, 139ff, 147ff.

17. J.E.Olesen (1980) s. 174ff, 189ff, 363ff.

18. Hanserecesse II:3 nr. 288. J.E.Olesen (1980) s. 363-64. Zise 1982/3 s. 24.

19. 1476 23/6: Magazin til den Danske Adelstands Historie I s. 3-5. Om Hans Pedersen 1494-96, se Rep.Dan. II:4 nr. 7633, 8270.

20. W.Christensen: Dansk Statsforvaltning s. 655ff. Zise 1982/3 s. 24-28.
21. P.Enemark I s. 81.
22. W.Christensen: Dansk Statsforvaltning s. 670ff, 676ff.
23. Jfr. M.Venge (1987) s. 123ff.
24. Om Peder Hansen-sagen, se Astrid Friis (1946) s. 166ff. Zise 1983/3 s. 93ff jfr. M.Venge (1987) s. 116-19.
25. P.Enemark: Oksehandelens historie ... (1983) s. 13ff.
26. DGK 1 s. 82.
27. P.Enemark I s. 25, 84.
28. 1475 30/9: DGK 3 s. 106-08. Se også forordningen 1477 28/8 sammesteds s. 76-78.
29. W.Christensen (udg.): Dronning Christines Hofholdningsregnskaber (1904) passim. P.Enemark I s. 115ff.
30. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber passim. P.Enemark I s. 40ff. M.Venge (1987) s. 141f.
31. P.Enemark I s. 43, 57, 73ff.
32. P.Enemark: Oksehandelens historie ... (1983) s. 28-31.
33. P.Enemark: Oksehandelens historie ... (1983) s. 39ff.
34. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber s. 343-46.
35. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber s. 30, 35, 165, 173, 260, 266, 295, 331, 386, 418. Se også P.Enemark I s. 40, 64.
36. Aarsberetninger fra Geheimearchivet II s. 52 22.
37. Jfr. Historisk Tidsskrift 5 (1844) s. 103. W.Christensen: Dansk Statsforvaltning s. 651 om byfogeden som toldopkræver. M.Mackeprang s. 240. 1413 14/9: DGK 1 s. 194-95.
38. 1441-42: H.A.Poelman (udg.): Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzeehandel I nr. 1569 s. 436. 1447: G.Galster (udg.): Danske Middelalderlige Regnskaber I:1 s. 4, 26. W.Christensen: Dansk Statsforvaltning s. 643-44. J.E.Olesen (1980) s. 193ff.
39. 1444 12/11: DGK 4 s. 273-74. 1445 22/5: DGK 3 s. 232. 1446 18/10: DGK 4 s. 69-70 (stadfæstet af Christian I 1449 13/3, s. 71-72).
40. J.E.Olesen (1980) s. 248ff. - Peder Marsvin var død senest 1477 26/4-10/5, se Rep.Dan. II: 7 nr. 13119-20. Danmarks Adels Aarbog XXI (1904) s. 275.
41. Se bl.a. Dipl. Flensburgense I nr. 149. Danske Magazin 4:1 s. 175. Rep.Dan. II nr. 6723, 7199, 10310, 11780, 11351. DGK 1 s. 127, 204; 2 s. 184, 277; 3 s. 294. P.Enemark I s. 68-71. Danske Middelalderlige Regnskaber I:2 s. 523, 538.
42. Jfr. 1547 1/11, hvor Jens Kjeldsen nævnes som toldskriver i Malmø (Danske Kancelliregistranter s. 364).
43. DGK 4 s. 273-74; 3 s. 105-06. Rep.Dan. II:3 nr. 5942.
44. DGK 3 s. 480-81. E.Ladewig Petersen (1985) s. 224.
45. Danske Magazin 4:1 s. 172. W.Christensen: Dansk Statsforvaltning s. 644.
46. Om Hans Bartholomæussen se bl.a. artikler i Tidsskrift for Toldvæsen 1886 s. 81-104, Fra Himmerland og Kjær Herred 1962 s. 197-214. M.Venge (1972) s. 30-46. Dansk Biografisk Leksikon I (3. udg., 1979) s. 481.
47. P.Enemark I s. 49ff.

48. Se note 46.

49. C.Klitgaard (1925) s. 43-44 og (1928) s. 24, 356-57. Om toldboden 1514, se også Villads Christensen (1908) s. 19f.

50. C.Klitgaard (1925) s. 44 og (1928) s. 24, 357-58.

51. 1490 14/5: Missiver 1 s. 93. 1507: Danske Magazin 4:2 s. 156. 1527 4/3: Kong Frederik den Førstes danske Registranter s. 127. 1535 7/3: Danske Magazin 3:4 s. 197. 1543 8/3: Danske Kancelliregistranter s. 262. Se i øvrigt C.Klitgaard (1925) s. 44ff og (1928) s. 358ff.

52. Kancelliets Brevbøger 1552 27/1, 1552 17/5. Se i øvrigt C.Klitgaard (1925) s. 45 og (1928) s. 360.

53. Tidsskrift for Toldvæsen 1900 s. 61ff; 1905 s. 196ff. M.Venge (1987) s. 175ff, 183ff. - Om sisen i 1550'erne, se dokumenter i Kancelliets Brevbøger, bl.a. 1555 23/11, 1556 13/4, 1557 14/2.

54. M.Venge (1987) s. 187-88, jfr. Christian III's flytning 1542 af okse- og hestetolden fra Gottorp til kongerigets toldsteder. - Om toldpolitikken ændring i 1550'erne væk fra de mange udskibningssteder til fordel for et krav om at få de normale toldsteder respekteret, se P.Enemark I s. 213.

55. Jfr. M.Venge (1987) s. 187-89 med enkelte eksempler.

56. P.Enemark I s. 131.

Kilder og litteratur

Aarsberetninger fra Geheimearchivet II (udg. ved C.F.Wegener), Kjbh. 1856-60.

Andersen, Herman: Københavns Toldbod fra de ældste tider indtil vore dage, Kbh. 1915.

Birck, L.V.: Toldens Forandring fra en Omsætnings- til en Forbrugsafgift. Maanedsskrift for Toldvæsen 1915 s. 1-8, 13-17.

Brandenburg, O.: Skåne markedets betydning for kongemagtens finanser i den senere middelalder. Trykt i Kongemagt og Samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig 1988 13/2 s. 155-60.

Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzee-handel I (Udg. af H.A.Poelman), S'Gravenhage 1917.

Christensen, V.: Hanseatiske Beretninger om Strandingen paa Jyllands Kyst. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 3:6 (1908) s. 1-20.

Christensen, W.: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede (Kbh. 1903, genoptrykt 1974).

Danmarks Adels Aarbog (udg. af H.R.Hiort-Lorenzen og A.Thiset med fl.) 1884ff.

Danmarks Gamle Købstadlovgivning 1-5 (udg. af E.Kroman), Kbh. 1951-61. cit.: DGK.

Dansk Biografisk Leksikon (3. udg., red. af S.Cedergreen Bech m.fl.), Kbh. 1981-82.

Danske Magazin, indeholdende Allehaande Smaaestykker og Anmerkninger til Historiens og Sprogets Oplysning. København 1745ff.

Danske Middelalderlige Regnskaber I:1-2 (Hof- og Centralstyre, udg. af G.Galster), Kbh. 1944-53.

Dedenroth-Schou, P.: "Kgl. majestæts tolder på Falsterbo". Zise 1982/3 s. 31-42.

Diplomatarium Flensburgense I (udg. ved H.C.P.Seidelin), Kbh. 1865.

Dronning Christines Hofholdningsregnskaber (udg. ved W.Christensen), Kbh. 1904.

Enemark, P.: Studier i toldregnskabsmateriale I-II, Aarhus 1971.

- Enemark,P.: Oksehandelens historie ca. 1300-1700. Trykt i Sortbroget kvæg - baggrund og udvikling i Danmark, udg. ved A.Pedersen, P.Enemark, E.J.Ibsen og V.Bro, Viby 1983.
- Enemark,P.: "Tolden er nobel og nobels værd." Zise 1983/3 s. 93-115.
- Friis,A.: Rosenobeltolden eller skibstolden i Sundet i tiden omkring 1550. Festskrift til Erik Arup 1946 22/11 s. 166-86.
- Hanserecesse von 1256-1430, 1430-1476 (udg. af W.Junghans, K.Koppmann og G. von der Ropp), Leipzig 1870ff.
- Hassing,V.V.: Hans Bartholomæussen, Tolder i Aalborg fra 1513-1522. Tidsskrift for Toldvæsen 1886 s. 97-104.
- Hvidtfeldt,J.(udg.):Håndbog for Lokalhistorikere, Kbh. 1952-56.
- Hørby,K.: Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet. Trykt i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen 1966 11/9 s. 245-72.
- Hørby,K.: Tiden 1340-1523. Gyldendals Danmarkshistorie, Kbh. 1980.
- Jexlev,T.: Told og sise i Middelalderen. Zise 1982/2 s. 29-51.
- Jexlev,T.: Middelalderlige toldregnskaber, Zise 1985/1 s. 21-36.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. I uddrag udgivne ved C.F.Bricka. Bd. 1551-55 (1885-86), Bd. 1556-60 (1887-88).
- Klitgaard,C.: Toldere paa Skagen. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 4:5 (1925) s. 42-92.
- Klitgaard,C.: Skagen Bys Historie indtil ca. 1870, Skagen 1928.
- Kong Frederik den Førstes danske Registranter (udg. ved K.Erslev og W.Møllerup), Kbh. 1878-79.
- Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder fra vikingetid til reformationstid 1-21 (red. af A.Karker m.fl.) Kbh. 1956-78. Cit.: KHL.
- Mackeprang,M.: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejrs til Kristian IV, Kbh. 1900.
- Magazin til den Danske Adelstands Historie I, Kbh. 1824.
- Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans's Tid. Bd.I (udg. ved W.Christensen), Kbh. 1912-14.
- Olesen,J.E.: Rigsråd - Kongemagt - Union 1434-1449, Aarhus 1980.
- Olesen,J.E.: »Den rette, sædvanlige Strøm«. Zise 1982/3 s. 19-30.
- Petersen,E.Ladewig: Havn og handel i en dansk provinsby: Odense i 15- og 1600-tallet. Studier i ældre historie tillågnede Herman Schück 1985 5/4 s. 211-26.
- Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis, 2. række 1-9 (udg. ved W.Christensen), Kbh. 1928-39. Cit.: Rep.Dan.
- Støvring-Nielsen,H.: Hans Bartholomæussens regnskab 1521. Fra Himmerland og Kjær Herred 1962 s. 197-214.
- Tofte,V.: Lidt om Told i Danmark indtil Slutningen af det 17de Aarhundrede. Tidsskrift for Toldvæsen 1905 s. 137-42, 193-98.
- Venge,M.: Christian 2.s fald, Odense 1972.
- Venge,M.: Moder Sigbrit og Øresundstolden. Zise 1981/1-2 s. 7-23.
- Venge,M.: Dansk Toldhistorie I. Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660, Kbh. 1987.

Toldhistoriske noter

Århus

Et toldkammer fyldte halvfems i februar 1988 og det har givet Henrik Fode anledning til et lille afsnit om Toldere og toldboder i Århus i årbogen fra samme by. Når forfatteren er identisk med ophavsmanden til det kommende tredje bind af Dansk Toldhistorie, undrer man sig ikke. Men alligevel er det opmuntrende at se Toldvæsenet og dets aktiviteter sat på plads i byhistorisk sammenhæng. Faktisk findes der flerbindsværker om danske byer, hvor byfogeder og borgmestre stjæler hele billedet. Men det kan der altså gøres noget ved.

Århus-Årbog 1988, udgivet af Århus Byhistoriske Udvalg, Universitetsforlaget i Aarhus 1988, side 84-90.

Sønderjylland

Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele kunne og burde vel egentlig have været først ude med sin registratur over toldkammerarkivalier. For det var fra dette hjørne af landet, man gjorde anskrig, da det blev konstateret, at der var forekommet, hvad man med et næsten alt for pænt udtryk kalder "uhjemlede kassationer" af toldarkivalier. Resultatet blev lykkeligvis først en arbejdsgruppe med netop den sønderjyske landsarkivar som formand, og siden kom det koordinerede, landsdækkende afleverings- og registreringsarbejde, hvis resultater efterhånden omtales i så godt som hvert eneste nye nummer af ZISE.

Sønderjylland overstås af gode grunde i ét bind. Dels rummede området kun seks af de gamle distrikter, dels findes der kun arkivalier fra Genforeningen og fremefter, og endelig har de omtalte kassationer ryddet grundigt ud. Det er noget af et gys at betragte en registratur over et helt toldkammerarkiv fra perioden 1920-1969 nu kun bestående af siger og skriver fem bind og én pakke! Der er skrækkeligt mange af "modelregistraturens" grupper, som i et sådant tilfælde ikke har fundet anvendelse. Man får da trøste sig med de anderledes omfattende mate-

rialemængder, der foreligger fra steder som Haderslev og Padborg.

Grænsegendarmeriets arkiv skiller sig naturligvis ud, også i den forstand, at det dækker perioden helt tilbage fra 1864, det tidsrum, da det var Kongegrænsen, som skulle bevogtes. Medtagelsen i den foreliggende registratur er yderst rimelig, idet gendamerne i sin tid sorterede direkte under generaldirektoratet, og ved ophævelsen overgik toldgrænsekorpsets funktioner i alt væsentligt til Toldvæsenet, mens mange tidligere gendamer fulgte med. Om grænsegendamerne og deres forhold vil man givetvis komme til at høre mere, bl.a. også i ZISE.

Toldvæsen og Grænsegendarmeri i Sønderjylland. En registratur udgivet af Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele, Aabenraa 1987.

Konsumtionskort

- toldere som topografer

af Anders Monrad Møller

Til Vejle kom år 1820 en ny, særdeles aktiv og virksom amtmand. I byens historie huskes Herman Gerhard Treschow først og fremmest for sin andel i tilblivelsen af Vejles første egentlige havn, og af samme grund sejlede der i en årrække en lille vejlegalease rundt med det pompøse navn: *Amtmand Treschow*.¹ Det følgende handler imidlertid om resultaterne af et andet initiativ, som denne foretagsomme embedsmand tog allerede året efter sin ankomst. Når lige netop den sag ikke siden er blevet forbundet med Treschows navn, har det sine gode grunde. Selv har han næppe fået noget videre indblik i, hvad han mere eller mindre tilfældigt gav anledning til.

Amtmanden havde bemærket, at der ofte var diskussion mellem Toldvæsenet og byernes borgere omkring den grænsedragning, som på en eller anden måde nødvendigvis måtte foretages omkring hver eneste købstad på grund af portkonsumtionen, den afgift, som byfolk skulle betale af stort set alle de fornødheder, som blev tilført udefra. Ifølge 1797-forordningen påhvilede det den stedlige øvrighed i samarbejde med opsynsbetjentene at drage omsorg for, at ulovlige baglåger og indkørsler blev tilspærret og at hegn og grøfter blev holdt i forsvarlig stand, således at al varetransport gik gennem portene eller ad andre adgangsveje, hvor der var posteret konsumtionsbetjente.² Ved passage af byporten har der naturligvis været sure miner, når betjentene kiggede for dybt i de poser, som måske indeholdt andet og mere, end folk havde husket at fortælle i første omgang. Men der har dog ikke været så meget at diskutere, som når det gjaldt afspærringen af folks baghaver, lukning af private tilkørselsveje, vedligeholdelse af hegn og gårder etc.

Amtmand Treschow havde konstateret, at man for at kunne afgøre tvistigheder af denne art behøvede et ikke ringe lokalkendskab, som det var særdeles vanskeligt at opnå ved korrespondance og almindelige beskrivelser. Han havde

derfor fået den såre nærliggende og uhyre fornuftige ide at lade udarbejde nogle kort over de købstæder, som hørte under hans embede, nemlig Vejle, Kolding og Fredericia. Til den ende søgte han assistance hos premierløjtnant Kirchheiner, og dennes færdige resultater blev i form af tre bykort tilsendt Generaltoldkamret med anmodning om en passende godtgørelse til omtalte løjtnant for hans prisværdige indsats.³

I København takkede man varmt Treschow for dette tiltag. Det var Generaltoldkamret "særdeles kiært at modtage" disse kort, og Kirchheiner fik anvist 75 rdl for sin umage. Treschow havde anbefalet sin protégé til yderligere tegnearbejde, men hverken amtmand eller premierløjtnant fik nogen rolle i det videre forløb. De glider her ud af historien fulgt af megen velvilje og mange pæne ord.

Lederen af Jyske Toldkontor i Generaltoldkamret har givet fundet at gode ideer som denne var dyre, og at det måtte gælde om noget billigere at kunne komme videre med disse nyttige bykort. Nu *havde* man imidlertid kortkyndig ekspertise for hånden, idet Generaltoldkammerets Kanal-, Havne- og Fyrkontor blandt sine ansatte talte fuldmægtig, kammersecretair Peter Jonassen Hjorth, der også betegnedes som "desinateur", tegner - han havde tillige en fortid som medhjælper i Søkortarkivet og kunne altså betegnes som virkelig fagmand. Spørgsmålet var herefter, om man i hovedstaden på en let og bekvem måde kunne skaffe sig et kortmateriale, anvendeligt som udgangspunkt for det videre arbejde med de lokale konsumtionsproblemer.

Det viste sig dog lettere sagt end gjort at tilvejebringe sådanne danske bykort. I vore dage kan man blot ved at henvende sig på det lokale turistkontor normalt få skaffet sig, hvad man måtte ønske, helt og aldeles gratis. Det kunne man ikke i januar 1822, da P.J.Hjorth foretog sine indledende undersøgelser. Der var ikke generelt udarbejdet kort over købstæderne siden Erik Pontoppidans "Danske Atlas" fra 1760'erne,

og sådan set skal man frem til tiden omkring 1860, før man for alvor fik hold på byernes interne geografi. Til brug for førsteudgaven af Traps Statistisk-topografiske Beskrivelse af Danmark foretoges i årene 1858-60 en række opmålinger, og i 1863 fulgte langt om længe den helt detaljerede kortlægning. Sagen var den, at man i landbrugslandet Danmark siden 1600-tallet havde haft mål for hver mark og hver skov, som indgik i matriklen. Og et matrikuleringsarbejde var i gang påny fra begyndelsen af 1800-tallet med forarbejderne til det, som skulle blive til 1844-matriklen.⁴ Men fortsat drejede det sig kun om landbrugsjorden og ikke om de egentlige byer, som først blev matrikuleret efter loven af 11. februar 1863.

Så da P.J.Hjorth henvendte sig til Rentekamret, hvor han mente, at man måtte ligge inde med relevant kortmateriale, fik han som svar, at det gjorde man nok, men kun for nogle byers vedkommende, og da på den negative måde, at der kun forelå et omrids af pågældende købstad i kraft af opmålingen af den omgivende landbrugsjord. Umiddelbart altså hverken en komplet samling eller et materiale, som havde karakter af egentlige bykort. Det blev da også i praksis en temmelig varieret fremgangsmåde, man måtte benytte ved fremstillingen af den store samling købstadskort, som faktisk blev udarbejdet i Generaltoldkammerets regi i løbet af de kommende år.

I København benyttede man to korttegnere, den nævnte kammersecretair Hjorth, som fortrinsvis kom til at tage sig af de jyske byer, og for øernes vedkommende var det hans kollega i Havne-, Kanal- og Fyrkontoret, fuldmægtig S.T.Thorbrøgger. For begge d'herrer var der herved en ekstraskilling at fortjene, og kontorfællesskabet skal nok ligge bag deres tegningers ensartede præg. De er pæne og nette, men uden overflødig pynt, blot farvelagt stilfærdigt med lys vandfarve i rødt, grønt, blåt og gult. Den videre arbejdsgang ses lettest ved nogle eksempler.

Hvilket forlæg, P.J.Hjorth egentlig rådede over for Hobros vedkommende, fremgår ikke af sagsakterne. Men han var i alt fald i september 1822 i stand til at levere en plan, en såkaldt "Concept-Copie", af bogbindermester Top

opklæbet på gråt pap og forsynet med grønne lærredskantebånd. Dette foreløbige kort blev så sendt til konsumtionsforvalteren i Hobro med besked om, at denne skulle rette og korrigere så omhyggeligt som muligt. Specielt skulle det angives, hvor opsynskontor og lignende var anbragt, hvor de malingsberettigede møller var placeret, hvor "consumtionslinien" var dragen, hvor der fandtes såvel offentlige som private adgangsvveje. Der skulle endvidere påføres navne på gader, stræder og gyder samt i øvrigt anføres alt, hvad man kunne forestille sig ville være af interesse for Generaltoldkammerkollegiet.

Den omtalte konsumtionslinie var imidlertid ikke noget, som toldvæsenet bare kunne trække i terrænet af egen magtfuldkommenhed. Man skulle i den anledning samarbejde med den lokale øvrighed, og linien skulle helst placeres langs let kendelige, naturlige skel såsom hegn, grøfter, veje og lignende. Antagelig har man ikke følt sig ganske sikre på, at der overalt var fuldstændig klarhed over denne konsumtionslinies forløb, så der blev altså for en sikkerheds skyld givet en opskrift på, hvilken procedure, der i tvivlstilfælde var at følge.

Konsumtionsforvalteren i Hobro skulle returnere kortet, hvad han gjorde i november, og der medfulgte en omhyggeligt udført skriftlig redegørelse for alt, hvad der var påført denne konceptkopi. I princippet skulle Hjorth herefter kunne skride til rentegning, men da han i april 1823 fik tid til at kigge på Hobro, opdagede han, at konsumtionslinien ikke fuldstændigt havde kunnet afsættes »formedelst papirets indskrænkede rum« - konceptkopien havde ikke været stor nok. Så kladdekortet kom endnu en tur til Hobro med henblik på supplerende tilføjelser. Det arriverede igen i København i juni, og endelig afleverede Hjorth i januar 1824 den rentegning, som bærer årstallet 1823, og som i lighed med kladdekortet ligger velbevaret i arkivet. Hermed får man med det samme forklaringen på, at der i en lang række tilfælde findes mere end ét kort. De lange pauser i arbejdet med Hobro skyldtes naturligvis, at mange konsumtionskort var i arbejde på én gang. I februar 1825 leverede Hjorth en oversigt, ifølge hvilken han på dette tidspunkt havde udarbejdet 21 konceptplaner, yderligere udført

større ændringer på to af disse samt foreløbig færdiggjort 13 rentegninger.

S.T.Thorbrøgger var ligeså flittig. For Odenses vedkommende mente han ikke at råde over noget helt godt forlæg, og i sådanne tilfælde plejede man at forespørge lokalt, om ikke dér fandtes noget anvendeligt kortmateriale. Toldinspektøren i Odense kunne ikke hjælpe, men han havde spurgt sig for hos nogle landmålere, og omkostningen ved at få fremstillet et brugbart kort ville ikke blive under 40 rigsdaler, snarere mere. I København fandt man dette for dyrt og henviste - som man også gjorde i andre tilfælde - Thorbrøgger til at benytte kortet i Pontoppidans Danske Atlas som udgangspunkt. Det gjorde han så, fik sendt konceptet til Odense, det kom retur, og der foreligger da også bevaret en rentegning, som bærer årstallet 1822. Men dette kort er ikke mere så pænt, som det har været, for det sendtes siden atter nogle gange over Storebælt. Konsumtionslinier blev nok fastlagt, men de kunne på et senere tidspunkt naturligvis blive ændret. I Odenses tilfælde lå forklaringen i, at en del af den såkaldte "Kræmmermarken" under Aaløkkegaard i 1838 blev inddraget. Der skulle derfor korrigeres, og det blev besørget af en vis U.P.Haahr, løjtnant og landmåler, der rettede løs på 1822-kortet, som derfor er forsynet med en række blyantstilføjelser. Hans rentegning fra 1838 foreligger også bevaret og er således et godt eksempel på, at alt ikke var klaret blot med et sæt kort fra 1820'erne.⁵ Senere ændringer betød i mange tilfælde, at et ældre kort dannede forlæg for en nyere, revideret udgave. Som oversigten over de kendte, bevarede kort viser, er der ganske mange tilfælde af både to og tre kort for samme lokalitet - det være sig kladdekort eller rentegninger, sidstnævnte med eller uden rettelser og tilføjelser. Konsumtionskortene var ikke blot til pynt, men i allerhøjeste grad fremstillet til et administrativt formål. De seneste reviderede kort stammer fra tiden lige inden midten af århundredet, da konsumtionen blev afskaffet og de mange kort derfor mistede enhver aktuel interesse for Toldvæsenet.

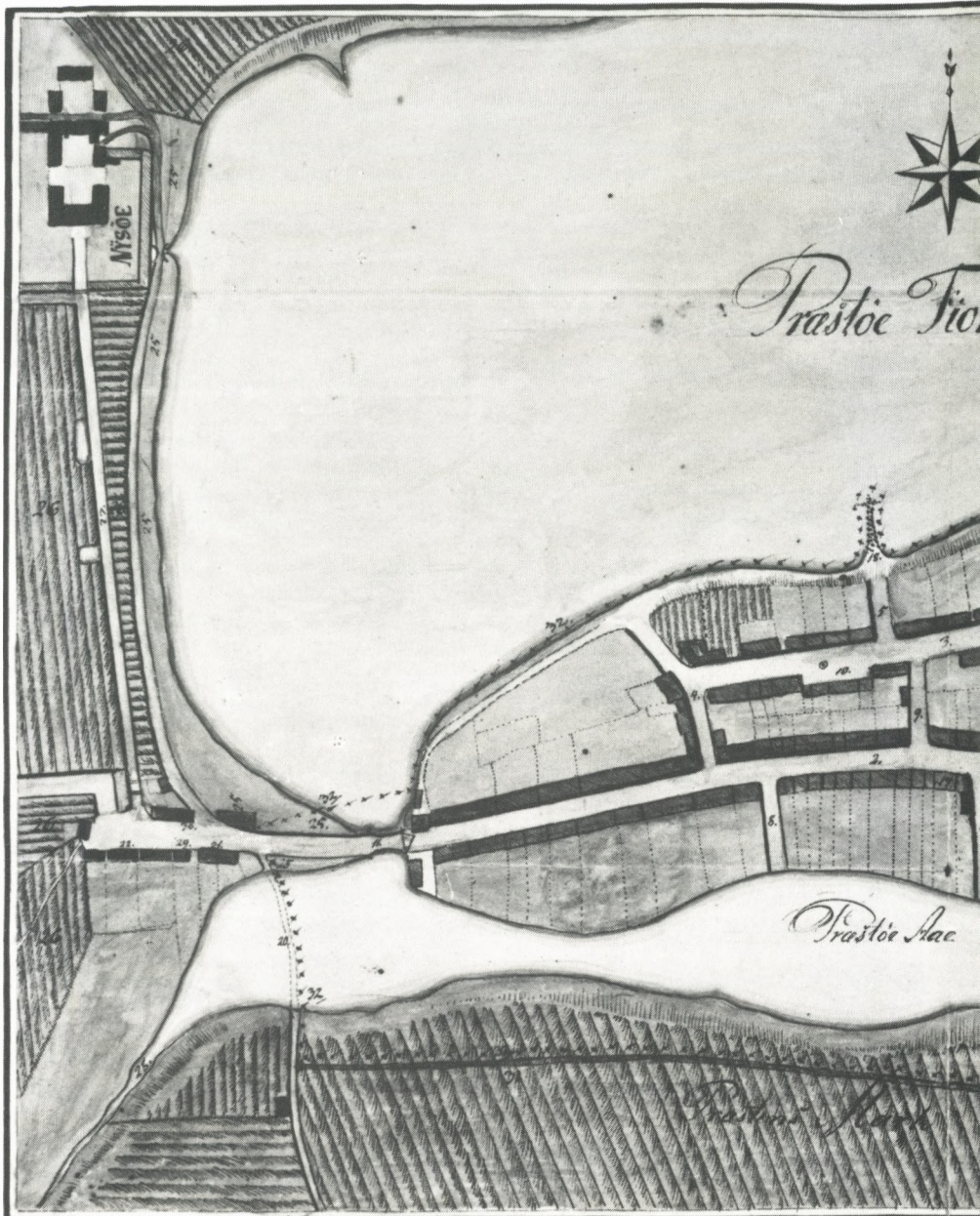
Når man gennemgår rækken af konsumtionskort, viser der sig meget stor variation. I nogle tilfælde er de forbavsende primitive. Kortet fra

Præstø var, som toldinspektøren skrev, "forfattet" af en "privat" person, for der var ingen sagkyndige kortegnere dér på egnen. Men han mente nok, at det indsendte kunne bruges, eftersom det nøjagtigt nok viste byens "Beliggenhed og Localiteter". Benyttet som forlæg blev det da også af Thorbrøgger, og når det kunne lade sig gøre, skyldtes det naturligvis, at Præstø rent faktisk ligger på en ø, og der var ikke megen tvivl om, hvor den konsumtionslinie skulle placeres.

Lidt kedelige eksempler netop som bykort betragtet finder man fra Hillerød, Holstebro og Nykøbing Mors. I alle tre tilfælde var udgangspunktet matrikelkort attestet af Matriculerings-Contoirtet under Rentekamret. Men derfor kunne man naturligvis godt indtegne den ønskede konsumtionslinie, og på Holstebro kortet fra 1837 finder man en pudsigt tilføjelse af senere dato. Med én rød signatur er angivet det af Toldkamret i Holstebro »antagne Byhegn«, med en anden del af Byfogden sammesteds »paaviste Byhegn«. Endelig viser en sort streg, hvad der ved resolution af 4. august 1848 approberedes. Anskueligt illustreres her den lokale strid og dens afgørelse på højere sted.

De ikke altfor gode forlæg, som Hjorth og Thorbrøgger udarbejdede deres konceptkort efter, affødt af og til en for senere tider særdeles velkommen reaktion fra de lokale toldembedsmænds side. I Ebeltoft fandt man, at det, der var kommet fra København, langfra var fyldestgørende, en ikke ubetydelig del af byen var udeladt, og på det grundlag var rettelser og tilføjelser en håbløs sag. Der havde ikke været andet at gøre end at lade en lokal landmåler træde til for at udfærdige en mere fuldstændig plan. Han havde oven i købet gjort det uden betaling, idet han øjensynligt havde fundet et bedre lokalt kort at kopiere efter. Men derfor kunne han godt fortjene en belønning, mente man i Ebeltoft.⁶

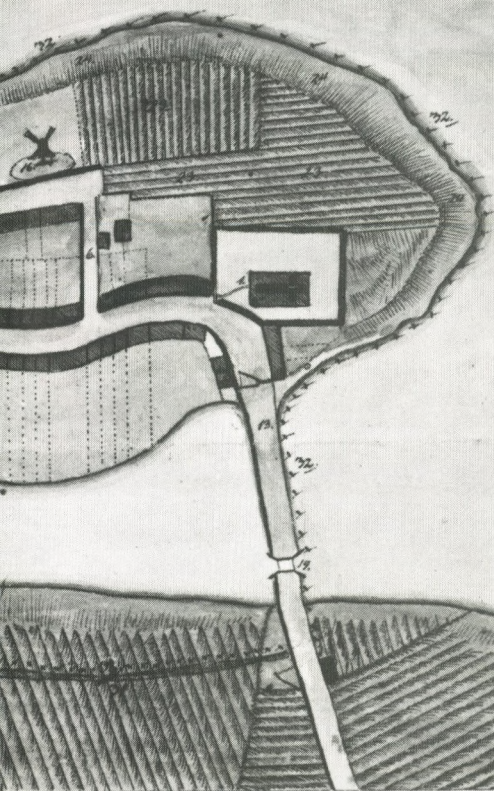
Det var der ikke engang tale om i Kerteminde, hvorfra toldinspektør Haxthausen i juli 1822 pligtskyldigt returnerede det tilsendte kort med behørig rettelser og tilføjelser. Men han har helt tydeligt ikke været tilfreds med kvaliteten, for i november indleverede han et egenhændigt udarbejdet kort af en ganske anden

Kortet fra Præstø viser, hvad man lokalt fik forfærdiget i år 1822. Der var ikke brug for de store kortekniske raffinementer, for konsumtionslinien fulgte øens omrids undtagen mod syd, hvor en stribe nord for Præstens Mark også var afgiftspligtig.

PRÆSTØE.

d.

Talens Forklaring

- 1 Kirken
- 2 Kirkegaarde
- 3 Grønnegaden
- 4 Brøndeegaden
- 5 Højstrædet
- 6 Rådhusstrædet
- 7 Skolestrædet
- 8 Rådhusstrædet
- 9 Rådhusstrædet
- 10 Torvet
- 11 Væppestue
- 12 Gensidighedsstue
- 13 Skolestue
- 14 Gensidighedsstue
- 15 Skolestue
- 16 Væppestue
- 17 Skolestue
- 18 Skolestue
- 19 Gensidighedsstue under Skolestue
- 20 Overkirkeløst over Skolestue
- 21 Skolestue under Skolestue
- 22 Skolestue
- 23 Skolestue
- 24 Skolestue
- 25 Skolestue
- 26 Skolestue
- 27 Skolestue
- 28 Skolestue
- 29 Skolestue
- 30 Skolestue
- 31 Skolestue
- 32 Skolestue

karakter. Ikke alene var de tre konsumtionsboder og samtlige låger, porte og led angivet, men samtlige grunde og bygninger blev indtegnet, broen og bolværket er med, marknavne påskrevet etc. Et særdeles flot stykke arbejde, som blev fulgt på vejen med en bemærkning om, at han, Haxthausen, da gerne ville påtage sig at forfærdige kort over andre byer, om det ønskedes, og at Generaltoldkamret kunne bestemme, på hvilke vilkår, det skulle ske - et tilbud, man desværre ikke tog imod.⁷

Men der var andre toldere end Haxthausen, som både kunne og ville tegne kort, hvad der skulle fremgå af det følgende. Fra Rudkøbing kom et med påskriften »opmaalt og tegnet i Aaret 1822 af Blom og Klein«. Denne »Blom« kan kun være identisk med den fungerende told- og konsumtionsinspektør J.J.G.Blom, der på denne tid var ved at blive kendt for med egen båd at have iværksat særdeles effektive søværts bestræbelser i bekæmpelsen af det lokale smugleri omkring Langeland og tilstødende distrikter. Af samme grund blev han umiddelbart herefter sat til at forestå organiseringen af det rigtige krydstoldvæsen, som kom til at fungere fra og med 1824.⁸ Inden da havde han øjensynligt tillige praktiseret korttegning, og han kom da også i sin senere karriere som overtoldkontrollør og overtoldinspektør til at beskæftige sig særdeles meget med konsumtionslinier og deres placering adskillige steder i landet.

I Frederikssund havde man egentlig aftalt en levering af et nyt kort med en vis kaptajn Beisenhertz til en pris af 10 rigsdaler. Det blev godkendt, men da det kom til stykket, ville han have 30 rigsdaler for det. Den taktik vakte ikke bifald, hverken centralt eller lokalt, men i Frederikssund vidste man råd ved at gå et trin ned ad den militære rangstige. Consumtionsbetjent og Løjtnant Schultz var villig til uden forhåndsbetingelser at tegne det ønskede, hvad han unægtelig gjorde med yderste akkuratesse. Hver gård, hvert hus og hver havegrund er med - oven i købet tilføjet ejernavn. Og pænt ved siden af, men udenfor konsumtionslinien, medtog han endda landsbyen Udesundby. Bagefter mente man ikke uventet, at løjtnanten fortjente en erkendtlighed, som da vist også blev ham tilstået.⁹

Mere på det jævne var det kort, som toldinspektør, oberstløjtnant E.F.Knorr i Fåborg selv tegnede og sendte ind. Men det var godt nok til, at Thorbrøgger på det grundlag kunne forfærdige sin rentegning, og det samme gjaldt i allerhøjeste grad toldinspektør C.Langelands plan over Thisted, som er særdeles flot og præsentabel. P.J.Hjorths efterfølgende rentegning forekommer bleg i sammenligning.¹⁰

Et fremragende »tolderkort« finder man endvidere fra Ringkøbing, hvorfra der i 1822 blev returneret ikke alene Hjorths konceptplan men tillige et andet, »nyt« og bedre kort, kopieret af told- og konsumtionsbetjent J.Jansen. Sidstnævnte betegnede selv sit arbejde som en kopi, så han skal nok have haft andet at bygge på. Men derfor er det ligefuldt et morsomt kort, hvorpå der i teksten er anført afstandsangivelser, alle »fra Ringkøbing Kirke at regne«. Man har ved den forudgående opmåling haft det bedste og sikreste udgangspunkt. Og i dette tilfælde fulgte P.J.Hjorth pænt trop. Der skete ændringer af konsumtionslinien i 1824, så den endelige rentegning er først dateret til det følgende år. Men han bibeholdt det detaljerede præg med den nummererede liste over alle byens huse og parceller.¹¹

Som »kortkopist« bør endelig også nævnes den landmåler og toldbetjent L.Grandjean, som i 1828 stod for afkopieringen af det trekvart meter høje og en trekvart meter brede kort over Kolding med by, omegn og fjord, angivelse af de enkelte parceller og konsumtionslinien, der af visse grunde lå langt ude fra bebyggelsen. Kolding var sydligst af de østjyske købstæder, og grænsepælen mod Slesvig ses indtegnet på »Chausseén«, som helst ikke skulle tjene som transportvej for altfor meget smuglergods. I dette specielle tilfælde gik toldopsyn og kontrol med konsumtionsafgiften på det nydeligste hånd i hånd.

Centralt og lokalt ser man altså toldembedsmænd involveret i dette arbejde med at få hold på byernes topografi. I en række tilfælde klaredes det ved skrivebordet med påtegning af oplysninger på grundlag af, hvad der var blevet tilsendt fra hovedstaden, men ikke så få gange ser man, at toldere kom i marken for at få foretaget det fornødne. Da der eksisterer en del

anonyme kort, kan flere end de her nævnte have haft travlt med målebånd, pen og vandfarve.

Skulle man i vore dage undre sig over denne for en tolder lidt særprægede arbejdsopgave, kan man til forklaring pege på de temmelig mange tilfælde, hvor pågældendes titel viser en militær baggrund - hvortil kom den Grandjean i Kolding, som vitterligt var *både* toldbetjent og landmåler. Søetat og Landetat uddannede officerer, som fik en teknisk baggrund og i det hele taget ved deres karrieres begyndelse en egentlig uddannelse, som man i civiletaterne som sådan skal helt frem til det følgende århundrede for at finde magen til. Og på Land- såvel som på Søkadetakademiet lærte man teknisk tegning foruden så meget andet. Det militære uddannelsesniveau taget i betragtning, betød det også i al almindelighed, at det ikke *bare* var for at forsørge de overflødiggjorte, at man efter Napoleonskrigene og i de kommende mange årtier puttede så mange officerer af højere eller lavere rang ind i f.eks. Toldvæsenet, hvor de faglige krav endnu næppe oversteg, hvad en pålidelig, punktlig og praktisk anlagt militærperson uden videre kunne magte. Og i toldvæsenets tjeneste har der derfor været ikke så få, som ved given lejlighed tillige kunne udnytte gamle færdigheder af den ene eller anden art.

De mange rentegnede bykort blev ikke bare liggende hengemt i arkiverne, men kom - som det er set - i mange tilfælde i brug ved senere revisioner og sendtes frem og tilbage mellem toldsted og Generaltoldkammer samt tillige til og fra amtmændene. Aktiviteten i så henseende var særligt stor efter fremkomsten af placaten af 30. juni 1828. Ved denne lejlighed bekendtgjordes for første gang generelt det princip, at der omkring byerne skulle fastlægges et distrikt, hvori man kun på ganske bestemte veje måtte køre til og fra med afgiftspligtige varer uden først at have betalt konsumtion eller eventuelt tillige told.

Alle andre steder indenfor distriktet skulle man med en passerseddel kunne dokumentere, at der var erlagt, hvad erlægges burde. Var man ude af stand til det, var varerne at behandle som "indsnegne" med de beklagelige følger, det nu engang havde for de involverede.

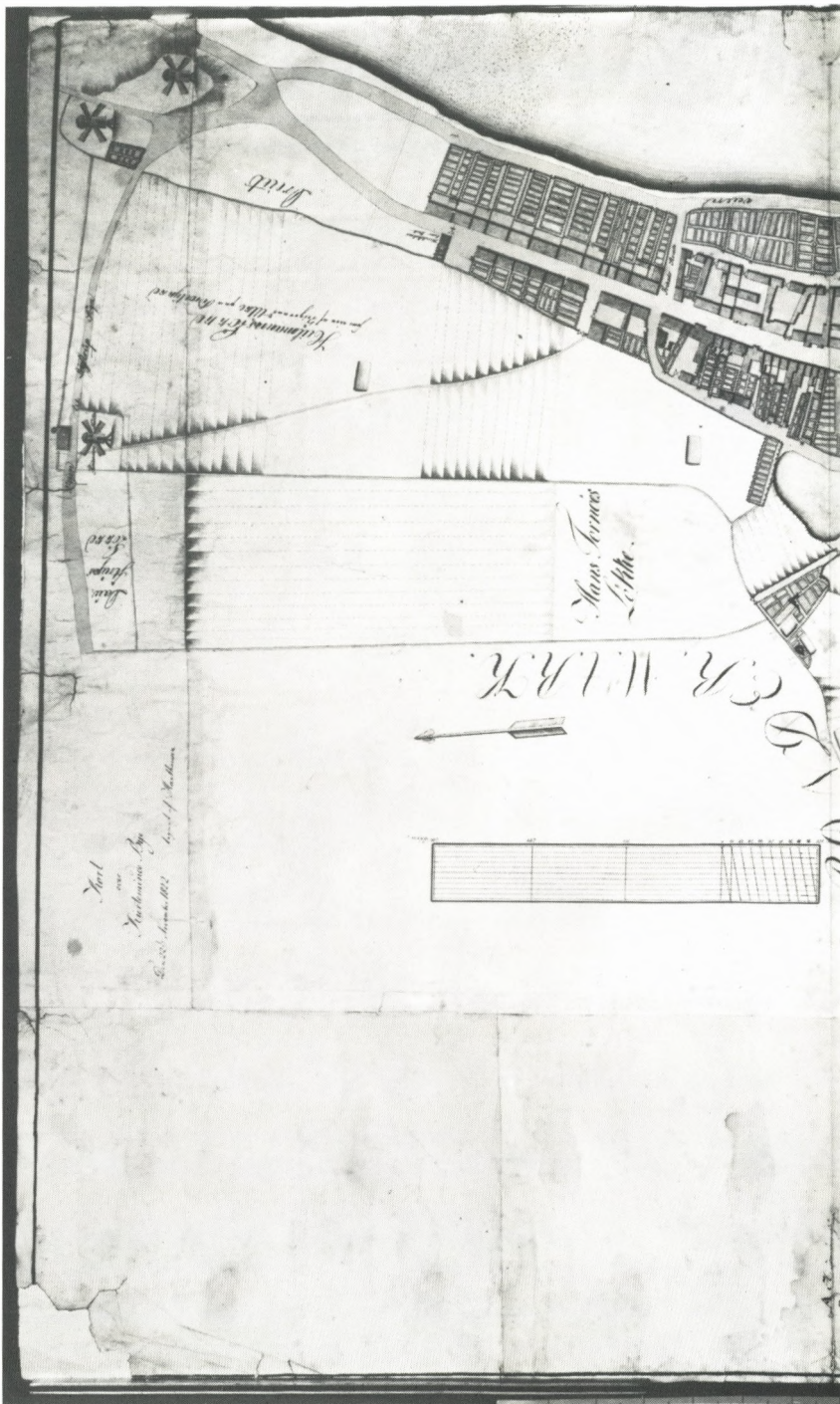
I denne anledning skulle distriktet derfor

afgrænses. Man måtte altså have fastlagt en konsumtionslinie.

Det kan synes særdeles mærkeligt, at en sådan bestemmelse fremkom og blev forkyndt seks år efter, at det store korttegningsarbejde var sat igang, et arbejde hvorunder der jo allerede havde været tale om at afgrænse, det være sig med rød, sort eller anden farve signatur på de mange kort. Forklaringen må være den, at 1828-bestemmelsen skal betragtes som en slutsten på netop disse bestræbelser. Nu havde man et kortmateriale med tilhørende oplysninger i hus, og derfor kunne man nu generelt, landet over søge at indarbejde ensartede retningslinier for kontrollen med konsumtionen, enevældens just ikke særligt højt elskede almindelige forbrugsafgift. Ved denne lejlighed genfinder man i øvrigt J.J.G.Blom i ivrig virksomhed med som overkontrollør at diskutere detaljer vedrørende konsumtionsliniens fastlæggelse i en hel række købstæder.

Konsumtionskortene fortæller afgiftshistorie på en særdeles anskuelig måde. Men mere end det. Tilstedeværelsen af de mange bykort, hvis eksistens og oprindelse næppe er særlig kendt, udgør tillige et stort reservoir af topografisk viden. Ganske vist var der måske nok mangen købstad, som ikke havde ændret sig noget videre siden fremkomsten af Pontoppidans Danske Atlas - og var kortet blot kalkeret herfra, går noget af den selvstændige værdi jo under alle omstændigheder fløjten. Men til gengæld skete der ikke så lidt i provinsen i de sidste årtier inden det næste store sæt kort i førsteudgaven af Traps Danmark.

Mange af konsumtionskortene kan derfor bidrage til at fylde huller ud i vor viden om købstædernes udvikling i godt og vel den første halvdel af 1800-tallet. Den vedføjede oversigt viser, hvad det umiddelbart har været muligt at finde frem til med Rigsarkivet som jagtmark. Men samlingen er næppe komplet, ikke engang, når det gælder det, som er bevaret i centraladministrationens arkiver. Konsumtionskortene er nemlig dér bevaret noget spredt og tilfældigt. Nogle var helt fra begyndelsen af gode grunde allerede i Generaltoldkamrets arkiv anbragt for sig, nemlig den store gruppe, som P.J.Hjorth så betimeligt lod opklæbe på pap med

Toldinspektør Haxthausens kort over Kerteminde fra efteråret 1822 hører til de flotteste af sin art. Her var unægtelig en tolder, som kunne mere end tariffen og cirkuleresamlingerne. Gengivelsen af det store kort yder desværre ikke detaillerrigdommen fuld refterdighed.

Blom og Klein stod for Rudkjøbingkortet fra 1822, som stammer fra en tid, da byen endnu ikke havde nogen egentlig havn. Skibbroen ses til venstre.

Fre. Ude. Arvices.

Sundbyes

Mar.

Vi over Torgens til Natter.

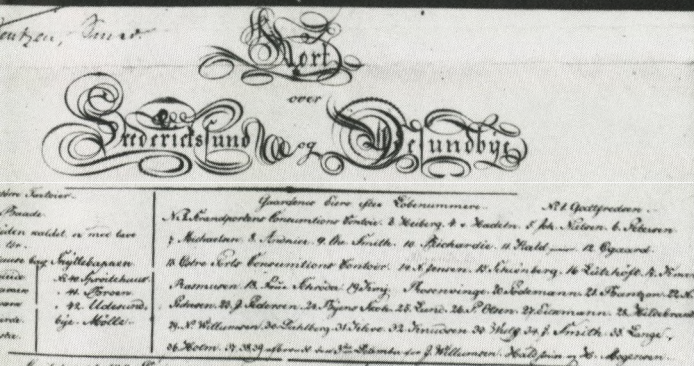
By Lovindenshuse af 1804 for C. B. A.

A. J. J.

1. Amstels
2. d.
3. d.
4. d.
5. d.
6. d.
7. d.
8. d.
9. d.
10. d.
11. d.
12. d.
13. d.
14. d.
15. d.
16. d.
17. d.
18. d.
19. d.
20. d.
21. d.
22. d.
23. d.
24. d.
25. d.
26. d.
27. d.
28. d.
29. d.
30. d.
31. d.
32. d.
33. d.
34. d.
35. d.
36. d.
37. d.
38. d.
39. d.
40. d.
41. d.
42. d.
43. d.
44. d.
45. d.
46. d.
47. d.
48. d.
49. d.
50. d.
51. d.
52. d.
53. d.
54. d.
55. d.
56. d.
57. d.
58. d.
59. d.
60. d.
61. d.
62. d.
63. d.
64. d.
65. d.
66. d.
67. d.
68. d.
69. d.
70. d.
71. d.
72. d.
73. d.
74. d.
75. d.
76. d.
77. d.
78. d.
79. d.
80. d.
81. d.
82. d.
83. d.
84. d.
85. d.
86. d.
87. d.
88. d.
89. d.
90. d.
91. d.
92. d.
93. d.
94. d.
95. d.
96. d.
97. d.
98. d.
99. d.
100. d.

Kortet over Frederiks-
sund og landsbyen Ude-
sundby viser hver bygning
og hver eneste stump have
- et fuldstændigt øjebliks-
billede anno 1822. Be-
mærk blyantstilføjelsen
forneden, som angiver
consumptionsliniens æn-
drede forløb fra 1845.

Christianslyst

Eng

Eng

Eng

Nære Bø

Eg til Mølle og Uvæ

Vindhaug Mølle

til Fjærding

til Fjærding

Vindhaug Mølle

til Fjærding

til Uvæ

Tøft. Mølle

Skolen

Vester Bø

Eng

Lame

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

Eng

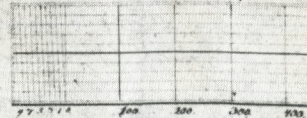
Eng

Eng

FIORD

Linn

Skalestok: 1000

AF

opmaalt 2, teoret

1823.

125

kantebånd. Andre foldedes, fulgte som bilag sagens gang sammen med talrige skrivelser for efter dennes endelige afslutning at ende et eller andet sted i arkivpakkerne. Herfra er størstedelen tid efter anden atter udtaget, udfoldet og anbragt i kortsamlingen. Men endnu ligger der nogle tilbage, snøret inde med de sammenhørende pro memorier, redegørelser, notater og følgeskrivelser. Og der kan være flere, som venter på at blive opdaget. Kort fra Lolland og Falster glimrer ved deres totale fravær, men at de har eksisteret fremgår tydeligt af korrespondancesagerne, så måske de dukker samlet op ved en eller anden lejlighed?¹²

Endelig kan konsumtionskort være kommet helt og aldeles på afveje. Og det er der grund til at beklage. Sådan set forstår man godt man finder, som i tiden efter konsumtionens afskaffelse mente, at et forældet bykort kunne man da roligt tage til sig som en kuriositet. Men ærgerligt er det, fordi den slags ting mister betydeligt i værdi ved at blive revet ud af deres sammenhæng. For overhovedet at kunne forklare sig dette kortmaterials tilblivelse skal man jo nødvendigvis orientere sig i de mange skrivelser, som netop omhandler den forudgående tegning af koncepter, rettelser, rentegning, fornyede rettelser etc., som i meget vid udstrækning kan spores også ved journalnumre påført det enkelte kort. Og de mange sagsakter udgør tillige i sig selv et fortrinligt supplement til selve kortene med alskens oplysninger om de nærmere omstændigheder omkring boder, bomme og porte, indfaldsveje, gade- og marknavne, ejendomsforhold etc. Altsammen noget, som ikke mindst lokalhistoriske specialister vil vide at drage fordel af.

Man kan derfor håbe, at denne oversigt hurtigt vil blive forældet i kraft af mange tilføjelser. Hvor et konsumtionskort i tidens løb måtte være endt, er sådan set underordnet. Mere interessant er det overhovedet at kende dets eksistens. På Toldmuseet modtager man derfor meget gerne et præj om tilstedeværelsen af flere kort af denne slags, det være sig i offentlig eller privat eje. Om ikke andet, så for muligvis at få endnu lidt viden om dengang, da tolderne optrådte i rollen som topografer.

1. Treschow, 1780-1836, amtmænd i Vejle 1820-26 (Dansk Biografisk Leksikon 1.udg.) samt Anders Monrad Møller: Jagt og Skonnert, Studier i den danske provinssøfart i tiden fra 1814 til 1864, Kbh. 1988 s.128.

2. Told- og Konsumtionsforordningen af 1797 § 205.

3. Her og i det følgende bygger fremstillingen, hvor intet andet er bemærket, på General-toldkamrets Arkiv i Rigsarkivet, Akter angående konsumtionslinierne 1807-41, Vejledende arkivregistratur II s.262, samt påskriverne på de i oversigten opregnede kort.

4. Ifølge forordning af 1/10 1802, § 44.

5. Gen.Toldk., Fynske kontor, Journal 1822 nr 698, 733, 860, 960 og 983 samt 1838 nr 1252, 1555, 1585, 1586 samt 2261.

6. Gen.Toldk., Jyske kontor, Journal 1822 nr 1332 og 1870 samt 1823 nr 2215 og 3435.

7. Gen.Toldk., Fynske kontor, Journal 1822 nr 539, 612 og 1975.

8. Robert Svalgaard: Krydstoldvæsenet, Det sejlende toldvæsen 1824-1904, udg. ved Holger Munchaus Petersen, side 7ff.

9. Gen.Toldk., Sjællandske kontor, Journal 1822 nr 1283, 1479, 1767 og 2013.

10. Gen.Toldk., Fynske kontor, Journal 1822 nr 740 og 981 samt Jyske kontor, journal 1822 nr 2517 og 2787 og 1823 nr 3241 og 3261.

11. Gen.Toldk., Jyske kontor, Journal 1822 nr 2519 og 2913 og 1823 nr 345 og 576.

12. Se eksempelvis Gen.Toldk., Sjællandske kontor, Journal 1822 nr 848 (Nysted), 695 (Rødby), 847 (Sakskøbing), 1969 (Stubbekøbing). For en sikkerheds skyld skal bemærkes, at Bornholm var fritaget for konsumtion og derfor foreligger der af gode grunde ingen kort herfra.

Oversigten over konsumtionskort i Rigsarkivet giver sig ikke ud for at være fuldstændig. Årstal sat i parentes er tilføjet på grundlag af påførte journalnumre o.lign., som med sikkerhed har kunnet placere kortet i den administrative procedure. Udarbejdelses- og indsendelsestidspunkt har herefter kunnet verificeres i journalerne fra pågældende toldkontor. De angivne mål er højde x bredde målt på kortets ramme, afrundet til nærmeste halve centimeter. Er der noteret "brutto", skyldes det, at tilføjelser og rettelser

overskriver kortrammen, og målene er da taget helt til papirets kant.

Forkortelser i Kildehenvisningerne:

GTK, U - efterfulgt af nummer er kort udtaget af Generaltoldkammerets arkiv.

KTS GRP - kortsamlingen efterfulgt af gruppenummer og løbenummer.

Oversigt, landsdelsvis ordnet

Frederikssund

(1822) Kort over Frederikssund og Udesund-bye, 43 x 45 cm, GTK U.41.

Helsingør

Kaart over Helsingør, copieret af P.J.Hjorth i August 1823, 701 x 481 cm, KTS GRP 331, 49a.

Hillerød

Kort over Hillerød Kiøbsteds Jorder og dens Omgivelser ... Opmaalt af Siemsen 1809, copieret af Olsen 1826. (Attesteret af Matrikelkontoret 3/11 1826), 361 x 381 cm, GTK U.28.

Kort over Hillerød Kjøbstads Jorder, og dens Omgivelser ... opmaalt 1809 af Siemsen, tegnet 1829 af Leschly, 32 x 461 cm, GTK U.29.

(Efter 1829) Kort over de Jorder omkring Hillerød Bøe som begrænses af den nye Told Linie, (sign.) Leschly, 45 x 341 cm, GTK U.30.

Holbæk

Kaart over Holbek 1822, Copieret af Thorbrøgger, ? x ? cm, GTK U.31.

Kalundborg

(1822) Kaart over Callundborg Bøe, Concept Copie, 40 x 63 cm, GTK U.33.

Kaart over Callundborg 1822, Copieret af Thorbrøgger, 301 x 64 cm, GTK U.32.

Grundtegning af Callundborg, L.Hviid, Kalundborg 1829, 261 x 47 cm, GTK U.34.

Korsør

Kaart over Korsør 1822, Copieret af Thorbrøgger, 45 x 93 cm, GTK U.36.

Køge

Kaart over Kiøge 1822, Copieret af Thorbrøgger, 251 x 39 cm, GTK U.35.

Nykøbing Sjælland

Kaart over Nykjöbing i Sielland 1822, Copieret af Thorbrøgger, 331 x 43 cm, GTK. Akter ang. konsumtionslinierne 1807-41.

Kort over Kjöbstaden Nyekjöbing i Sjælland med tilliggende Jorder forsaavdt disse ligge indenfor den omkring Byen afsatte Demarcationslinie 1830, Copieret og berigtiget af Larsen, 311 x 421 cm, GTK U.37.

Næstved

Kaart over Nestved 1822, Copieret af Thorbrøgger, 461 x 62, GTK U.25.

Kaart over Nestved, Copie Tegning forfattet i August Maaned 1837 af L.W.E.Fugl, 421 x 531 cm, GTK U.26.

Præstø

Præstøe, tegnet af Mow 1822, 23 x 36 cm, GTK U.38.

Kaart over Præstøe 1822, Copieret af Thorbrøgger, 25 x 38 cm, GTK U.39.

Ringsted

Kaart over Ringsted 1822, Reduceret af Thorbrøgger, 34 x 441 cm, GTK U.40.

Roskilde

Kaart over Roeskilde 1822, Reduceret og combineret af Thorbrøgger, 641 x 114 cm (brutto), GTK U.27.

Slagelse

Kaart over Slagelse 1822, Reduceret af Thorbrøgger, 55 x 481 cm, KTS GRP 331,109.

Sorø

Kaart over Sorøe 1822, Copieret af Thorbrøgger, 321 x 38 cm, KTS GRP 331,110.

Store Hedinge

(1822) Kaart over Storehedinge, Concept Copie, Thorbrøgger, ? x ? cm, GTK U.43.

Kaart over Storehedinge 1822, Copieret af Thorbrøgger, 371 x 31 cm, GTK U.42.

Vordingborg

(1822) Kaart over Vordingborg, Concept Copie, 261 x 431 cm, GTK U.45.

Kaart over Vordingborg 1822, Copieret af Thorbrøgger, 29 x 45 cm, GTK U.44.

Wordingborg, Tegnet, og, saavidt de optrukne Linier udviser, optaget i Aaret 1837 af Ludvig Boesen, Landmaaler, 32 x 421 cm, GTK U.46.

Kort over Wordingborg og den om samme fastsatte Consumtionslinie, (tidligst 1837), 28 x 38 cm, GTK U.47.

Bogense

Kaart over Bogense 1822, tegnet efter forstørret Maalestok af Thorbrøgger, 30 x 441 cm, KTS GRP 331,18.

Fåborg

Kart over Faaborg 1822, (årstallet en senere tilføjelse), 34 x 29 cm, KTS GRP 331,21.

Kaart over Faaborg 1822, Copieret af Thorbrøgger, 411 x 291 cm, KTS GRP 331,22.

Kerteminde

Kort over Kierteminde Bye, Den 22de November 1822, Tegnet af Haxthausen, 80 x 70 cm (brutto), KTS GRP 331,57.

Middelfart

Kaart over Middelfart 1823, copieret af Thorbrøgger, 301 x 411 cm, KTS GRP 331,85.

Nyborg

Kaart over Nyborg 1822, copieret af Thorbrøgger, (med tillægsblad påskrevet "Enhører til Nyborg", 321 x 441 cm samt tillægsblad. KTS GRP 331,90 og 91.

Odense

Kaart over Odense 1822, Copieret af Thorbrøgger, Fynske Kontor, journalsag 1839 nr.3268.

Kort over Odense Bye ... Afcopieret i Mai 1838 af U.P.Haahr Lieutn: og Landmaal:, 351 x 461 cm, KTS GRP 331,95

Rudkøbing

Kort over Rudkjöbing Kjøbstæd, opmaalt og tegnet i Aaret 1822 af Blom og Klein, (to dele), 471 x 671 cm og 11 x 50 cm, KTS GRP 331,103 og 104.

Aalborg

Concept Copie, Plan af Kjøbstaden Aalborg af N.Gottlieb. Denne Plan af Kiöbstaden Aalborg er efter ...Ordre af 5te November 1822 ... berigtiget ... dels ved at reducere et gammelt Kort fra 1802 ... dels ved Occulair Croqui ... af J.J.Bruun, (med påklistrede sedler), 73 x 76l cm. KTS GRP 331,2

Forslag til en Consumtionslinie om Aalborg 1842, 31l x 35 cm, KTS GRP 331,3.

Ebeltoft

Concept Copie, Plan af Kjøbstaden Ebeltoft opmaalt af Rob.Müller, ... denne Plan er affattet Aar 1823 F.W.Fønss. 42l x 76 cm, KTS GRP 331,19.

Plan af Ebeltoft 1824, tegnet af P.J.Hjorth, 38l x 70l cm, KTS GRP 331,20.

Fredericia

Plan af Fredericia, copieret af P.J.Hjorth, 33 x 44l cm, KTS GRP 331,23.

Grenå

(1822) Concept-Copie, Plan af Kjøbstaden Grenaae, opmaalt af H.T.Storm, 39 x 49l cm (brutto), KTS GRP 331,31.

Plan af Grenaae 1822 ... tegnet af P.J.Hjorth, 30 x 40 cm, KTS GRP 331,32.

Hjørring

Plan af Hjørring optagen 1825, reduceret og copieret af P.J.Hjorth, 60l x 48l cm, KTS GRP 331,51.

Hobro

Concept Copie, Plan af Kjøbstaden Hobroe, 39 x 47l (brutto), KTS GRP 331,52.

Plan af Hobroe 1823, tegnet af P.J.Hjorth, 37 x 45l cm, KTS GRP 331,53.

Holstebro

Kort over Holstebro Kjøbstæds Grund med Omegn ... sammendraget og copieret af M.Hveberg 1837, (attesteret af Matrikelkontoret 25/7 1837), 65l x 77l cm, KTS GRP 331,54.

Horsens

Plan over Consumtionslinien omkring Horsens, (udat. muligvis 1823), 46l x 67l cm, KTS GRP 331,55.

Kolding

Kort over Kolding Bye og en Deel af Egnen om Byen, Optaget 1823 af Lieuten.F.L.v.Trojel, Copieret 1828 af L.Grandjean, Landmaaler og Toldbetjent, 77l x 178 cm, KTS GRP 331,58.

Lemvig

Concept Copie, Plan af Kjøbstaden Lemvig af Prem.Lieut. N.Tidemand, (med konsumtionslinie attesteret af byfogeden 3/11 1822), 36 x 46 cm, KTS GRP 331,82.

Plan af Lemvig 1822, tegnet af P.J.Hjorth, 33l x 43 cm, KTS GRP 331,83.

(Senest 1835, uden tekst), 26 x 31 cm, Gtk. Akter ang. konsumtionslinier 1807-41.

Mariager

Plan af Mariager med nærmeste Omegn 1822, tegnet af P.J.Hjorth, 43 x 33 cm, KTS GRP 331,84.

Nibe

Situations Kort over Grændsen omkring Nibe Kiöbsted tegnet i Aaret 1822 af E.A.Lund, 30 x 61 cm, KTS GRP 331,87

Situations Kaart over Grændsen omkring Nibe Kjøbstad tegnet i Aaret 1822 af E.A.Lund, copieret af P.J.Hjorth i marts 1825, 23 x 55 cm, KTS GRP 331,88.

Nykøbing Mors

1840, Plan af Nykjöbing paa Mors, 41 x 51 cm, KTS GRP 331,92.

Copie Kort over Nyekjöbing Kjöstads Jorder Copieret efter det til den nye Matriculering brugte Kort... (Attesteret af Matrikelkontoret 11/11 1845), 98 x 61 cm, KTS GRP 331,93.

Randers

Conceptcopi. Plan af Kjöstaden Randers opmaalt af Pr.Lieut. N.v.Tidemand, (udat.), 51 x 40 cm (brutto), KTS GRP 331,99.

Ribe

Plan af Ribe 1824 tegnet af P.J.Hjorth, 401 x 51 cm, KTS GRP 331,100

Ringkøbing

Kort over Ringkiöbing Bye med omliggende Jorder samt Byens Adgange og Toldlinier copieret 1822 af J.Jansen, Told og Consumtionsbetient, 68 x 821, KTS GRP 331,101.

Plan af Ringkiöbing med omliggende Jorder, copieret af J.Jansen, Told- og Consumtionsbetjent, copieret af P.J.Hjorth i Jan: 1825, 671 x 82 cm, KTS GRP 331,102.

Skanderborg

Concept Copie. Plan af Kjöstaden Skanderborg, opmaalt af Rob.Müller, (udat. senest 1824), 44 x 521 cm (brutto), KTS GRP 331,106.

Skive

Plan af Kjöstaden Skive, Tegnet af C: Ørum den 18de April 1825, 671 x 43 cm, KTS GRP 331,108.

Sæby

(1822), Concept Copie. Plan af Kjöstaden Sæbye, 42 x 51 cm (brutto), KTS GRP 331,111.

Plan af Sæbye 1823, tegnet af P.J.Hjorth, 251 x 47 cm, KTS GRP 331,112.

Thisted

Plan af Thisted Kiöbsted opmaalt og tegnet 1823 af C.Langeland, Toldinspecteur, 431 x 51 cm (brutto), KTS GRP 331,113.

Plan af Thisted opmaalt og tegnet 1823 af C.Langeland, Toldinspecteur, copieret af P.J.Hjorth, 401 x 461 cm, KTS GRP 331,114.

Concept Copie. Plan af Kjöstaden Thisted af Pr.Lieut.Gosch, (udat.), 46 x 33 cm (brutto), KTS GRP 331,115.

Varde

(1822) Concept C[opie], Plan af Kjöstaden Warde, opmaalt af C.Heinen, 501 x 391 cm, KTS GRP 331,117.

Plan af Warde 1822, Tegnet af P.J.Hjorth, (øget ved påklæbning på tre sider, "September 1830, U.P.Haahr, Lieutn: og Landmaal:"), 441 x 61 cm, KTS GRP 331,116.

Vejle

Plan af Veile, opmaalt i Aaret 1800, copieret i 1822 ved Coucheron, Toldinspecteur, Copieret af P.J.Hjorth i Febr. 1825, 1051 x 431, KTS GRP 331,124.

Concept Copie, Plan af Kjöstaden Weile, (udat., antagelig ikke-benyttet koncept fra 1822), 37 x 47 cm (brutto), KTS GRP 331,123.

Viborg

Plan af Viborg 1824, tegnet af P.J.Hjorth, 691 x 56 cm, KTS GRP 331,130.

Århus

Plan af Aarhus 1825, tegnet af P.J.Hjorth, 58 x 54 cm, KTS GRP 331,5.

Causeri om en overtoldassistenttjeneste 1954-1961

Af Børge Untidt

Efter 20 års tjeneste i toldetaten søgte jeg i 1953 om ledige overtoldassistentstillinger i Roskilde og Svendborg, men uden resultat. Mit tjenestested Aalborg toldkammer havde imidlertid den regel, at den ældste kompetente toldassistent kunne tildeles en eftertragtet feriefunktion som overtoldassistent i den lille nabokøbstad Nibe, der hørte under Aalborg toldkammers distrikt.

Toldkammerledelsen besluttede, at jeg skulle fungere som overtoldassistent ved Nibe toldkontrol i 3 uger fra slutningen af juni måned og videre ind i juli måned 1953, hvor jeg skulle afløse den der tjenstgørende overtoldassistent Hartvig Gjørup under dennes årlige ferie.

Toldkontrollens ekspeditionstid var begrænset til 4 timer nemlig fra kl. 8-12 på alle ugens hverdage. Rejsen til Nibe foregik med den ordinære rutebil, hvor jeg fik kontakt med andre Aalborgensere. der havde deres daglige gerning i den lille nabokøbstad. Passagererne kendte alle hinanden, hvilket gjorde den korte rejse til en underholdende oplevelse.

Nibe var dengang en lille hyggelig købstad med mange små snævre gader og stræder og hvor indbyggerne havde forstået at bevare byens særpræg. Oprindeligt for mange år siden fangede man her masser af sild i Limfjorden. Det eneste, der er tilbage heraf, er de 3 sild, som dekorativt er anbragt i købstadens byvåben.

Toldkontrollen var indrettet i en 2-etagers murstensbygning, hvorfra der var kort afstand til Limfjorden og byens havn, sidstnævnte var dog den gang uden betydning på grund af en kraftig tilsanding. Lige

i nærheden af toldkontrollen lå byens posthus og privatbanestation.

I bygningens stueetage kom man ind ad en dobbelt indgangsdør til en lille forhal med 2 små kontorer til venstre. Til højre var der en dør til en vejerbod med diverse vægte og et udpakningsbord, desuden var der i forsættelse heraf et toldpakhuslokale. Fra forhallen var der tillige adgang til et toilet med håndvask og fra forhallen førte en trappe til første sal, hvor der var indrettet en udmærket tjenestebolig. På toldkontrolbygningens nordside var indrettet en baggård omgivet af et plankeværk og her stod ejendommens oprindelige hånd-drevne pumpe med tilhørende brønd.

Da jeg meldte mig til tjeneste for ferieaf-løsningen blev jeg yderst venligt modtaget af ægteparret Ida og Hartvig Gjørup, der i

Nibes byvåben fra 1700-tallet.

de unge år havde mødt hinanden i Odense og blev viet den 18. april 1915. Da var brudgommen 26 år og bruden 20 år og de havde således været gift i 38 år i et harmonisk og lykkeligt ægteskab, der imidlertid var barnløst.

Under afløsningsperiodens samtlige 3 uger blev ægteparret Gjørup boende hjemme i den store lejlighed på 1. sal, men hvis vejret var godt, tog de gerne af sted på deres cykler, der var blevet påmonteret de den gang så populære danskfabrikerede Diesella påhængsmotorer, der var anbragt over baghjulet på cyklen. Motoren var forsynet med drivrulle, der ved hjælp af et direkte håndtag blev presset ned mod bagdækket og på den måde blev cyklen drevet frem. Under bagsædet var anbragt en lille tank, der indeholdt en blanding af benzin og olie. Cyklen eller knallerten blev af politiet forsynet med en enkelt nummerplade, der blev anbragt på cyklens bagskærm. Det var en ret anselig fart disse køretøjer, »knallerter«, kunne komme op på. Det var iøvrigt lovbefalet, at et advarselshorn skulle være anbragt på styret, en almindelig cykelklokke var ikke tilstrækkelig.

I en så lille by som Nibe var tolderægteparret kendte skikkelser, og da fru Gjørup var den dristigste til at køre hurtigt, lå overassistent Gjørup altid bagefter, og når han syntes, at fruene var ved at køre fra ham, brugte han energisk signalhornet med et forud aftalt signal.

Nibenitterne betragtede med interesse ægteparrets kørsel, og da Danmarks befolkning den gang netop var begyndt at deltage i den autoriserede fodboldtipning, sagde Nibenitterne til hinanden, når ægteparret susede forbi: »Der kom 11'eren« alias fru Gjørup- »og der kom 12'eren« toldereren.

Iøvrigt var det karakteristisk for Gjørup, at han var en forsigtig natur og altid meget betænkelig og ængstelig overfor uforudse-

te hændelser. Fru Gjørup var mere handlekraftig qua hendes gå-på-mod. Forøvrigt var hun en dygtig og habil bridgespiller, hun var da også medlem af en damebridgeklub.

Begge ægtefæller var fodboldfans, såle-

des var de begge medlemmer af fodboldklubben »Chang« i Aalborg, hvor de overværede mange kampe. Cricket havde også deres store interesse. Desuden var de medlemmer af en skakklub. Dette ædle spil dyrkede de begge flittigt, men fru Gjørup

var den kvikkeste, idet hun havde den hurtigste opfattelsesevne samt kombinations-evne.

Ved min tiltræden på Nibe toldkontrol blev jeg introduceret af overassistent Gjørup, der var meget meddelsom og venlig.

Nibe Toldkammer med beboelse på 1. sal. Toldskiltet er fra Frederik IX's tid.

Han fik fortalt mig, at han havde fødselsdag 4. juli og fru Gjørup 14. juli. Han nævnte, at begge datoer var historiske og spurgte om jeg kunne forklare hvorfor. Jeg svarede, at 4. juli var USA's frihedsdag og her på Aalborgegnen også kaldt for Rebild-dagen. Og videre svarede jeg, at 14. juli var den såkaldte Bastilledag. Under den franske revolution i 1798 faldt Paris' fængsel Bastillen og kommandanten blev myrdet af pøbelen. Overassistenten var særdeles tilfreds med besvarelsen.

Men så blev det min tur til at spørge med hensyn til datoen for min fødselsdag den 11. februar, som også er historisk og det endda her i Danmark. Men det kunne overassistent Gjørup ikke klare. Jeg fortalte ham om den svenske hærs angreb på København 11. februar 1659, hvor kong Frederik den 3. sagde: »Jeg vil dø i min rede!«

Efter denne lille hukommelsesduel blev jeg omsider godkendt. Dog skulle jeg yderligere afprøves. Overassistent Gjørup var en ivrig læser af billedserien »Anders And« og han havde en stor samling af disse blade, som stod i en reol i et mindre bagkontor, der lå i umiddelbar forbindelse med toldkontrollens ekspeditionskontor. Jeg forstod en halvkvædet vise og forsikrede, at jeg overhovedet ikke var interesseret i den slags lektüre. Og så kunne ægteparret beroliget tage på ferie og da det for det meste af tiden var godt dansk sommervejr, var de meget ofte på knallertudflugt til forskellige rejsemål, medens jeg varetog toldtjenesten, der forøvrigt mest bestod i ekspedition af motorkøretøjer med udstedelse af de nødvendige toldattester til disse, henholdsvis ved nyregistreringer eller omregistreringer ved ejerskifte. Hertil kom fortoldninger af gavepakker og gods, der var oplagt i toldpakhuset og en denaturering af hospitalssprit på Nibe apotek blev der også lejlighed til. Men trods det løvrigt gode forhold undgik jeg dog ikke påtale og irette-

sættelse. Gjørup, der havde pinlig orden i alle sine ting herunder love og bestemmelser, kunne efter lukketid konstatere, at jeg havde benyttet hans faglitteratur, fordi jeg ikke havde foretaget genplaceringen på korrekt vis.

Og hvad der var endnu værre: jeg kom ved et uheld til at forvolde skade på toldkontrollens roser. På Valdemarsdagen (flagdagen) den 15. juni var ægteparret startet fra morgenstunden for at køre til deres tidligere tjenestested, nemlig Hobro. På det tidspunkt var vejret fint med strålende sol og på Nibes posthus ved siden af toldkontrollen satte det tjenstgørende postbud deres pæne splitflag, og jeg ville naturligvis ikke stå tilbage. Derfor satte jeg toldkontrollens fineste og nyeste »Kongeligt Toldflag«. Jeg bad postbudet om at nedtage toldkontrollens flag, når han holdt fyraften, og forærede ham nogle cigarer som tak. Men da jeg kørte hjem ved 14-tiden med rutebilen, der på hjemturen kørte ad en rute langs Limfjorden, kunne jeg mod nord over Vendsyssel og fjordens vande se tunge tordenskyer trække op, og jeg tænkte med bekymring på det fine toldflag.

Næste morgen den 16. juni 1953 kl. 8. stod indgangsdøren til Nibe toldkontrol på vid gab og inde til højre i toldkontrollens vejerbod hang toldflaget, som endnu var vådt. Ægteparret Gjørup stod ved udpakningsbordet medens fruén med knyttede hænder slog i bordet og i utvetydige vendinger gav udtryk for sin harme. Det viste sig, at der var gået et tordenvejr hen over toldkontrollen, der var faldet byger med hagl og der havde været kraftige vindstød. Den slidte flagsnor blev sprængt, splitflaget styrtede ned og havde i faldet ramt og knækket fru Gjorups smukke blomstrende langstilkede roser. Jeg fik en masse åndelige øretæver. Situationen var ikke til at redde trods mine mange velmente undskyldninger.

Året efter, nemlig i marts 1954, havde overtoldinspektør K.J.Bregnbak, Århus, sammen med toldinspektør Holger Peder- sen, Aalborg, aflagt inspektionsbesøg på Nibe toldkontrol i anledning af vedligeholdelsesarbejder der skulle udføres.

Toldinspektøren opsøgte mig på min tjenestepost på Aalborg toldkammer og det morede ham meget at kunne fortælle mig, at der nu forelå en mundtlig klage over min klodsede og uheldige behandling af Nibe toldkontrols splitflag. Men det var dog ikke værre end at både de høje herrer og jeg selv kunne more os lidt over det komiske i situationen.

Heller ikke forholdet til ægteparret Gjørup tog skade. Da ægteparret ved Gjørups afsked som 65-årig i efteråret 1954 havde taget bopæl i en villalejlighed i Hasseris, Aalborg, besøgte vore familier hinanden en gang ugentlig på skift, hvor vi havde kortspilaften med et slag whist og kaffedrikning m.v. Og hvert år tændte ægteparret sammen med vore to mindreårige børn de levende lys på vort juletræ. Dette hyggelige venskabsforhold varede til den 1. august 1966, da jeg blev udnævnt til vicetoldinspektør ved Viborg toldkammer. Gjørup døde året efter, medens fru Gjørup levede nogle få år mere. Et godt flerårigt venskabsforhold fik dermed sin afslutning.

Endelig den 21. april 1954 modtog jeg et ansættelsesbrev underskrevet af daværende finansminister Viggo Kampmann, hvoraf fremgik, at fra 1. april 1954 var jeg ansat som overtoldassistent, og det daværende Departement for Told- og Forbrugsafgifter meddelte, at jeg indtil videre skulle gøre tjeneste ved Aalborg toldsted.

Det var såvel af trivselsmæssige som økonomiske årsager yderst tilfredsstillende.

Aalborgs overtoldopsyn satte mig til tjeneste i Forbrugsafgiftsafdelingens kontor nr 5, der havde en toldkontrollør som di-

rekte leder. Han pålagde mig at tilrettelægge og udføre kontrol med de i Aalborg tolddistrikt beliggende landbrugsvirksomheder, der enten havde fået udstedt en godtgørelses- eller fritagelsesbevilling vedrørende afgift af benzin. (På dette tidspunkt var farvet benzin endnu ikke indført.)

Dette kontrolområde var på dette tidspunkt i rivende udvikling, fordi landbrugsvirksomhederne nu i stort omfang havde anskaffet traktorer og dertil svarende moderne landbrugsredskaber.

På kontoret havde vi et par dygtige kvindelige kontorassistenter, der var travlt beskæftigede med at udstede bevillinger og udlevere regnskabshefter til de landmænd, der i stort antal henvendte sig. En stående vending fra dette klientel var i al sin kort- hed, at kunden som regel sagde: »A hår fåt en Ferguson!« - Sidstnævnte var en traktor, der dengang i høj grad dominerede på markedet vedrørende landbrugsmaskiner.

Til assistance i dette kontrolarbejde fik jeg en toldassistent R.I.Svalgaard, der var 4 år yngre end jeg. Han var en erfaren og dygtig kollega, som i det følgende halve år bidrog til et usædvanligt godt samarbejde mellem os.

Toldkamret havde dengang ikke noget tjenesteautomobil, ejheller var det almindeligt, at de ansatte tjenestemænd der havde et privat automobil. Det var derfor nødvendigt at benytte taxa, når vi i toldkamrets store landdistrikt nord og syd for Limfjorden skulle foretage instruktions- og kontrolbesøg på de forskellige landbrugsvirksomheder, der havde fået tildelt godtgørelsesbevilling til afgift af benzin.

Vi traf aftale med en af Taxas vognmænd, som tidligere havde været tankbilchauffør for et af Aalborgs store benzinimporterselskaber, hvor vedkommende bl.a. havde været beskæftiget med at betjene landbrugskunder i det område, som Aal-

borg toldkammers distrikt omfattede.

På det tidspunkt vi besøgte landbrugs-virksomheder, der havde bevilling til afgiftsgodtgørelse af benzin, var det et »uopdyrket« område, hvorfor kontrolarbejdet i høj grad også var af vejledende karakter. Vi undersøgte, hvorvidt de af toldsvæsenet autoriserede regnskabshefter blev ført forskriftsmæssigt, og foretog opmåling af de forefundne benzinbeholdninger, hvaden-ten disse fandtes i tanke eller tromler.

Formålet var først og fremmest at få om-rådet bragt i en fornuftig gænge, så både kunde og kontrol kunne være tilfredse. Derfor foregik disse eftersyn som regel i en behagelig atmosfære. Helt undgå uover-ensstemmelser kunne man dog ikke, men det var undtagelsen. Almindeligvis fulgte bevillingshaveren de af toldkamret givne forskrifter. I modsat fald blev der foretaget notat i virksomhedens regnskabsbog, hvil-ke medførte, at der ikke kunne ydes godt-gørelse for den pågældende periode, og det var som regel tilstrækkeligt til at opnå en for både virksomhed og kontrol fremtidig tilfredsstillende løsning.

I Aalborg tolddistrikt havde vi både syd og nord for Limfjorden mange landbrug, som havde fået tildelt godtgørelsesbevillinger, og et mindre antal med fritagelsesbevillinger. De sidstnævnte forudsatte et årligt mindsteforbrug på 10.000 liter, hvilket krævede et stort driftlandbrug, og denne kategori fandtes der meget få af.

Af indlysende årsager søgte vi at tilrette-lægge den udgående eftersynstjeneste efter vejrliget. Min kollega chaufføren og jeg medbragte hver sin madpakke. Vi startede en landtur kl. 8. og var som regel først hjemme igen efter kl. 17.

Men denne tjeneste havde også positive sider. Interessant var det at iagttage den store udvikling, et så vigtigt erhverv som landbruget havde gennemgået i efterkrigs-årene. Det vil føre for vidt at gå i detaljer,

men eksempelvis kan nævnes, at kostalde-ne, der før i tiden for et bymenneske kunne være en barsk oplevelse at gæste på grund af de kraftige uddunstninger og lugte, nu mange steder var blevet forsynet med ef-fektive udluftningsaggregater, så både tem-peratur og indeklima var så behageligt, at selv det mest forvante bymenneske kunne befinde sig godt i disse omgivelser.

Når det passede ind i arbejdsplanen, holdt vognmanden, min kollega og jeg fro-kostpause midt på dagen, og så vidt muligt parkerede vi på et naturskønt og ugenert sted.

En enkelt episode i denne forbindelse dukker op i erindringen. Vi parkerede i Oksholm skov på Øland, beliggende på en af »øerne« i stenalderhavets ølandskab, der med sin rige variation af løv- og bland-skov gav gode muligheder for at opleve sangfugle på nærmere hold, og vi var da også heldige at få en interessant oplevelse. Det nærliggende Ulvedyb er et internatio-nalt kendt fuglereservat, der om foråret be-søges af store mængder svaner, gæs og æn-der, brushøns osv.

Fra bilens nedrullede vinduer fik vi held til at iagttage den store flagspætte »Den-drocopos major«, hvis fjerdragt afspejler al-le mulige farver, hvid, sort, rød og bleggul. Spætten var i fuld gang med en energisk hakken banken løs i et stort træs bark og ved. Uvilkårligt tænkte man: »Hvordan undgår spætten dog at få ondt i hovedet?« Det er en klatrefugl, som gør nytte ved at opspore skadedyr, der har sat sig fast i træ-ernes ved. En lang tunge, der rækker indtil 5 cm ud af næbbet kan komme ind i træer-nes revner og huller. Om efteråret samler den kogler fra nåletræer, hasselnødder og bog, og den lægger op til 6 æg. Fuglen træffes i skove og parker og i de sidstnævnte søger den også føden især om vinteren.

Efter denne sjældne oplevelse fik vi til overflod i den samme skov lejlighed til at

iagttage et vævert egern, som sprang fra gren til gren i skovens træer.

Omtrent på dette tidspunkt havde toldkammerets ledelse været foranlediget til at gøre tolddepartementet opmærksom på, at Aalborg toldkammerbygning slog store revner på grund af utilstrækkelig pilotering under bygningsopførelsen i 1902. Den højeste sagkundskab, professor Schönweller fra Geoteknisk Institut og dennes medhjælp Ellen Louise Mertz, foranledigede nu efter flere års forberedelser og undersøgelser, at et stort funderingsarbejde under toldboden kom i gang. Det skete ved supplering med jernbetonpæle, der ved hydraulisk kraft blev presset ned i undergrunden, led for led indtil en dybde af 25 meter blev nået. Da dette var tilendebragt var man atter på sikker grund med den gamle toldkammerbygning.

Efter at have forrettet tjeneste i forskellige forbrugsafgiftsafdelinger fik jeg fra 1. januar 1956 tildelt havnetjeneste i Toldbodens distrikt i et kontor benævnt »Havneposten«. Her skulle jeg først og fremmest foretage fortoldninger af stykgods fra den daglige DFDS rutebåd, der kom fra Kvæsthusbroen i København. Desuden skulle foretages klareringer i havnehefter af fjordsejlere, små skibe der sejlede til de forskellige havne ved Limfjorden, en »indenskærs« fart, hvor skibene kunne nøjes med en lettere klarering. Disse ekspeditioner blev indført i et autoriseret havnehefte, og der skulle i denne forbindelse udføres kasseforretninger bl.a. ved opkrævning af havnepenge.

Desuden skulle overassistenten i en særlig kasse opbevare toldopsynets diæter for tjeneste udført udenfor normal arbejdstid og foretage månedlig fordeling og udbetaling af disse beløb til det tjenstgørende toldopsyn, samt yde fornøden assistance til havnetoldkontrolløren m.h.t. fordelingen af opsynstjenesten til de i havneposten

øvrige tjenstgørende af toldassistentgruppen.

Et par bemærkelsesværdige begivenheder fandt sted i denne tjenesteperiode. En dansk-fransk greve Ejnar Oberbech Clausen flyttede tilbage til Danmark efter at have solgt sine fire store vinslotte i Frankrig og havde derefter købt Voergaaed slot nogle kilometer øst for Flauenskjold i Østvendssyssel og havde bl.a. ladet en jernbanevognladning bordvine af egen avl fyldt på flasker forsende til Danmark. De ædle varer havnede på et jernbanespor lige uden for Aalborg toldkammer. Det blev derefter min opgave at overvåge losningen af vinen og den videre transport til et lokalt vinimportfirma, der varetog opgaven med at banderolere vinflaskerne og betale told m.v. inden de ædle varer havnede på Voergaard slot, som jeg flere år efter grevens død har besøgt. Dette slot indeholder mange smukke ting bl.a. møbler, malerier herunder et af greven i Maltesserridderuniform. Det vil naturligvis altid have interesse at kunne følge begivenheder fra sit tidligere daglige virke op.

Den anden begivenhed var af mer usædvanlig og tillige opsigtsvækkende karakter. En kollega, en ung toldassistent, der tidligt om morgenen den 28. september 1956 havde forrettet udendørs tjeneste ved skibe, som lå ved kajen mellem de to Limfjordsbroer, kom farende ind i havnepostkontoret ligbleg i ansigtet og fortalte hakkende og stammende, at han havde været øjenvidne til, at en engelsk tankdamper på grund af styresvigt påsejlede jernbanebroen med det resultat at ca. hundrede meter af broens overbygning væltede i Limfjorden og gik til bunds.

Det lød i første omgang for mig ganske utroligt, men efter at have fået kollegaen til hægterne igen, tog jeg selv hen til ulykkestedet. Heldigvis var der kun sket materiel skade. Et tog skulle have været ført over få

minutter efter, men det blev stoppet i tide. Ingen mennesker kom noget til, men den vagthavende, piberygende brofoged røg sammen med sin vagtkabine i fjorden. Om historien er sand ved jeg ikke. Men det blev fortalt, at da den tililende bugserbåd fiskede den svømmende brofoged op af fjorden, havde han stadig ild i piben.

Men iøvrigt medførte hændelsen alvorlige følger. Det varede nemlig lang tid inden DSB var i stand til at retablere jernbanebroen og dermed skaffe normal togdrift til Vendsyssel igen.

Heldigvis havde man på dette tidspunkt endnu ikke nedlagt privatbanerne nord for Limfjorden, idet man stadig via Odde-sundbroen kunne føre tog fra Struer til Thisted, Fjerritslev og Nørresundby for på denne måde at dirigere jernbanegodsvogne videre til destinationer i Vendsyssel.

Medens jeg gjorde tjeneste i havneposten havde toldinspektørens sekretær, en overtoldassistent, overdraget mig en sag rejst af Frederikshavn toldopsyn, der havde afgivet rapport om et firma i Aalborg tolddistrikt, der tilsyneladende havde overtrådt betingelserne i en toldgodtgørelsesbevilgning. Efter at have aflagt eftersyn i den pågældende virksomhed gav jeg en skriftlig fremstilling til toldkamret med indstilling om, at der for det pågældende firma hvadede foreligget en force majeure-situation, hvilken igen af firmaet var tilbageført til en forretningsgang, der var i fuld overensstemmelse med bevillingerne. Min skriftlige behandling og indstilling til højere afgørelse af denne sag bevirkede, at da toldinspektørens sekretær den 1. oktober 1956 efter ansøgning blev forflyttet til fakturakontrollen i København, havde den pågældende overassistent gjort toldstedschefen opmærksom på, at han fandt mig egnet til at remplacere ham som toldinspektørens sekretær.

Denne begivenhed bevirkede, at jeg som

toldinspektørens højre hånd kom til at beskæftige mig med et område, som interesserede mig, nemlig sagsbehandling, forhandlinger på alle niveauer og indsigt i de mest forskelligartede forhold, eller sagt med andre ord, en betydelig udvidelse af min horisont.

Min chef, Holger August Emanuel Pedersen, havde i sin tid været sekretær for De Danske Kolonial Grossisters Fællesudvalg og andre handelsorganisationer. Han havde udprægede evner for at affatte skriftlige indlæg, således skrev han f.eks. kronikker til dagbladet »Børsen« qua en betydelig indsigt i mange forhold af aktuel interesse, og da han tilmed havde et venligt gemyt var det for mig en ønskepost at blive anbragt på.

Men desværre havde toldinspektøren kort før min tiltræden måttet konstatere, at han havde pådraget sig en alvorlig øjenlidelse. Hans syn var svækket, hvad det nære syn angik, så han var ikke i stand til at læse eller skrive, men hans perifere syn var stadig af en sådan beskaffenhed, at han kunne færdes ude og inde uden hjælp.

Det var et hårdt slag for ham. Da det blev konstateret, tog han straks til København og forelagde sit dilemma for daværende generaldirektør Knud Korst, som imidlertid gav toldinspektøren, som forøvrigt var enkemand, tilladelse til at fortsætte i embedet.

Sekretærposten var derfor af en ganske særlig karakter. Al indgående post skulle læses højt for chefen, herunder nye love, cirkulæreskrivelser og bestemmelser. Og da toldvæsenet i min sekretærperiode forlod den hidtil gældende toldlov med 364 løbenumre og i stedet gik over til at anvende Bruxelles-nomenklaturen med sine mange tusinde positionsnumre, som toldinspektøren ønskede læst op fra A-Z, så blev dette absolut en hård omgang, men vi holdt begge ud til den bitre ende. Vi tog en bid på

hver tjenestedag. Jeg lærte en masse både fagligt og rent menneskeligt herunder behandlingen af personelle sager.

Interessant var det også at beskæftige sig med budgetlægning og i forbindelse hermed føre forhandlinger med diverse håndværkere om forbedring og vedligeholdelse af toldkammerbygningernes forskellige installationer. Den årlige budgetlægning gav også nye erfaringer af forskellig art. Det mest omfattende i min sekretærperiode blev Aalborg Toldkammers tilslutning til Aalborgs fjernvarmenet. Det var en gennemgribende forandring, men absolut hårdt tiltrængt. Det gav anledning til mange forhandlinger med bygningsingeniører og bevirkede meget afbræk i den almindelige arbejdsgang indtil det endelig var lykkeligt overstået. I toldinspektørens skrivestue havde vi to kvindelige kontorassistenter og i toldinspektoratets forkontor var placeret to overassistenter samt en kvindelig overkontorassistent, som i sin tid havde gennemført et halvt landinspektørstudium og derfor var kompetent til at lave arbejdsplaner i forbindelse med budgetforslag om ændring af kontorindretninger m.v.

Ved et stort dobbelt skrivebord sad vi to overassistenter overfor hinanden. I ca. 3 år bestred jeg sekretærposten, indtil jeg blev remplaceret af en yngre kollega og derefter bl.a. blev beskæftiget med skibsregistreringsopgaver ved skrivebordet overfor den tjenestgørende sekretær, hvilket absolut ikke var uinteressant, fordi jeg lejlighedsvis havde beskæftiget mig med området ved andre toldsteder. Her oplevede jeg oven i købet det sjældne, at en af Aalborgs lokale sagførere bad mig udfærdige et skibsskøde til en af hans klienter, fordi en sådan opgave ikke passede ind i hans arbejdsgang.

I København havde patruljetjenesten været så uheldig, at et af deres køretøjer røg i havnen. Det blev imidlertid bjerget på land og renoveret, hvorefter det blev tildelt

Aalborg toldkammers patrouilletjeneste, hvor det i højeste grad var tiltrængt, fordi Aalborg havde mange kilometer kaj ved selve byens havn og Nørresundby havn, hertil kom de private havne ved cementfabrikkerne i Rørdal, Norden, D A C osv.

Naturligvis havde man hellere ønsket et helt nyt patrouilleautomobil, men alligevel var det et kolossalt fremskridt, idet toldkamrets patruljemandskab opnåede endda udmærkede resultater ved køretøjet, idet flere større smugleriforsøg på havnen blev afsløret og forhindret qua at overraskelsesmomentet nu var kommet ind i billedet.

Det gav også kolorit på sekretærposten, at Toldvæsenets eftersøgningstjeneste i København under ledelse af daværende toldinspektør Steen Petersen og toldkontrollør Henning Boserup gav os de fornødne tips og praj samt iøvrigt hjælp på smuglerifronten. F.eks. fik vi også hjælp af eftersøgningstjenestens kontaktmand i Padborg, daværende overtoldassistent Lund Jensen. Sidstnævnte gav os et praj om, at kokken på lyntoget »Nordpilen« på ruten Hamburg-Frederikshavn var mistænkt for smugleri. Det viste sig at holde stik, fordi vi ved Aalborg kriminalpolis hjælp fik fat i den indsmuglede spiritus, som kokken i en lædermappe havde afleveret i garderoben på Aalborg banegård. Det lykkedes også at afsløre den lokale aftager, som skulle komme og hente de indsmuglede varer.

Imidlertid var der sket så meget nyt på andre områder af Toldvæsenets virke bl.a. dette, at vi på fortoldningsområdet nu var kommet med i Eftaområdet, som jeg meget gerne ville høste erfaringer med. Derfor fik jeg lov til at forlade tjenesten i toldinspektoratet for at komme til at gøre tjeneste i Aalborg toldkammers vejerbod. Denne toldopsynstjeneste blev dog ikke af særlig lang varighed, fordi jeg fra 1. marts 1961 fik en stilling som toldkontrollør på Aalborg Toldkassererkontor.

Inde i bladet

84

Bjørn poulsen:
Tre toldere. Husumtolden
1480-1507

92

Jens E. Olesen:
Toldere og toldindtægter
i Senmiddelalderen

108

Toldhistoriske noter

109

Anders Monrad Møller:
Konsumtionskort - toldere
som topografer

131

Børge Untidt:
Causeri om en
overtoldassistenttjeneste
1954-1961

